

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ТЕОРІЯ СУДОВИХ ДОКАЗІВ
у питаннях і відповідях

Навчальний посібник

Київ
Видавець
2015

Рекомендовано до друку Вченою радою НАВС
(протокол № 7 від 31.03.2015 року)

Автори:

Удалова Лариса Давидівна – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Письменний Дмитро Петрович – кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Азаров Юрій Іванович – кандидат юридичних наук, доцент;

Галаган Олександр Іванович – кандидат юридичних наук, доцент;

Климчук Михайло Павлович – кандидат юридичних наук, доцент;

Конюшенко Яна Юріївна – кандидат юридичних наук;

Мельник Оксана Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент;

Римарчук Ольга Вікторівна – кандидат юридичних наук;

Рожнова Вікторія Василівна – кандидат юридичних наук, доцент;

Савицький Дмитро Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент;

Степанов Олег Станіславович – кандидат юридичних наук, доцент;

Степанова Ганна Миколаївна – кандидат юридичних наук;

Хабло Оксана Юріївна – кандидат юридичних наук, доцент;

Чурикова Ірина Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент.

Рецензенти :

Є.Д. Лук'янчиков – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного та підприємницького права Національного технічного університету України «КПІ»;

А.В. Іщенко – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ.

У посібнику, який представлений у формі питання-відповідь, з урахуванням нових підходів до розуміння сутності доказового права у кримінальному провадженні, на основі Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України компактно викладено навчальний матеріал навчального курсу «Теорія судових доказів».

Видання розраховане на студентів, слухачів, курсантів, викладачів юридичних навчальних закладів, може бути корисним у практичній діяльності працівників органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

ЗМІСТ

- ПИТАННЯ 1.** Поняття, суть і значення теорії доказів для кримінального судочинства
- ПИТАННЯ 2.** Предмет теорії судових доказів
- ПИТАННЯ 3.** Зв'язок теорії судових доказів з іншими дисциплінами
- ПИТАННЯ 4.** Система норм доказового права
- ПИТАННЯ 5.** Місце теорії судових доказів у системі наукових знань
- ПИТАННЯ 6.** Завдання кримінального процесуального законодавства і доказового права
- ПИТАННЯ 7.** Моральні засади доказування
- ПИТАННЯ 8.** Спільність та відмінність етичних норм і норм доказового права
- ПИТАННЯ 9.** Поняття доказів у кримінальному процесі
- ПИТАННЯ 10.** Концепції «подвійного» та «єдиного» поняття доказів
- ПИТАННЯ 11.** Класифікація доказів
- ПИТАННЯ 12.** Юридичні властивості доказів
- ПИТАННЯ 13.** Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини
- ПИТАННЯ 14.** Недопустимість доказів та відомостей, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого
- ПИТАННЯ 15.** Процесуальний порядок визнання доказів недопустимими
- ПИТАННЯ 16.** Захист доказів у кримінальному провадженні
- ПИТАННЯ 17.** Процесуальні джерела доказів: поняття та види
- ПИТАННЯ 18.** Показання як джерело доказів. Види показань
- ПИТАННЯ 19.** Показання свідка, як джерело доказів
- ПИТАННЯ 20.** З'ясування достовірності показань свідка
- ПИТАННЯ 21.** Показання потерпілого, як джерело доказів
- ПИТАННЯ 22.** Показання підозрюваного, обвинуваченого як джерело доказів та їх види
- ПИТАННЯ 23.** Використання показань з чужих слів у доказуванні
- ПИТАННЯ 24.** Речові докази у кримінальному провадженні та їх види
- ПИТАННЯ 25.** Документи як джерела доказів
- ПИТАННЯ 26.** Протоколи процесуальних дій та додатки до них
- ПИТАННЯ 27.** Висновок експерта як джерело доказів та особливості його оцінки
- ПИТАННЯ 28.** Поняття кримінального процесуального доказування
- ПИТАННЯ 29.** Кримінальне процесуальне доказування як різновид пізнавальної діяльності
- ПИТАННЯ 30.** Мета та значення кримінального процесуального доказування
- ПИТАННЯ 31.** Елементи процесу доказування
- ПИТАННЯ 32.** Збирання доказів у кримінальному провадженні
- ПИТАННЯ 33.** Способи збирання доказів стороною обвинувачення

- ПИТАННЯ 34.** Способи збирання доказів стороною захисту
- ПИТАННЯ 35.** Способи фіксації доказів у кримінальному провадженні
- ПИТАННЯ 36.** Перевірка доказів. Способи перевірки доказів та їх процесуальних джерел
- ПИТАННЯ 37.** Оцінка доказів: основні положення
- ПИТАННЯ 38.** Внутрішнє переконання у оцінці доказів
- ПИТАННЯ 39.** Критерії оцінки доказів
- ПИТАННЯ 40.** Роль преюдицій в процесі доказування
- ПИТАННЯ 41.** Роль презумпцій в процесі доказування
- ПИТАННЯ 42.** Роль презумпції невинуватості в процесі доказування
- ПИТАННЯ 43.** Роль процесуальних гарантій у доказуванні
- ПИТАННЯ 44.** Роль процесуальної форми в доказуванні
- ПИТАННЯ 45.** Безпосередність дослідження показань, речей і документів у доказуванні
- ПИТАННЯ 46.** Роль оперативно-розшукових заходів у збиранні та перевірці доказів
- ПИТАННЯ 47.** Використання спеціальних знань в процесі доказування
- ПИТАННЯ 48.** Науково-технічні засоби, що використовуються у кримінальному процесуальному доказуванні та вимоги до них
- ПИТАННЯ 49.** Предмет доказування у кримінальному провадженні
- ПИТАННЯ 50.** Межі доказування у кримінальному провадженні
- ПИТАННЯ 51.** Суб'єкти доказування у кримінальному процесі. Їх класифікація
- ПИТАННЯ 52.** Слідчий як суб'єкт доказування
- ПИТАННЯ 53.** Прокурор як суб'єкт доказування
- ПИТАННЯ 54.** Суд (слідчий суддя) як суб'єкт доказування
- ПИТАННЯ 55.** Захисник, як суб'єкт доказування
- ПИТАННЯ 56.** Слідчі (розшукові) дії як спосіб збирання доказів
- ПИТАННЯ 57.** Допит: поняття, види, процесуальний порядок проведення
- ПИТАННЯ 58.** Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб
- ПИТАННЯ 59.** Пред'явлення для впізнання: поняття, процесуальний порядок проведення
- ПИТАННЯ 60.** Обшук: поняття, види та процесуальний порядок проведення
- ПИТАННЯ 61.** Огляд: поняття, види, процесуальний порядок проведення
- ПИТАННЯ 62.** Ексгумація трупа: поняття та процесуальний порядок проведення
- ПИТАННЯ 63.** Слідчий експеримент: поняття та процесуальний порядок проведення
- ПИТАННЯ 64.** Освідування: поняття, процесуальний порядок проведення
- ПИТАННЯ 65.** Підстави та порядок залучення експерта
- ПИТАННЯ 66.** Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття та види
- ПИТАННЯ 67.** Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії

ПИТАННЯ 68. Аудіо-, відеоконтроль особи

ПИТАННЯ 69. Накладення арешту на кореспонденцію та огляд і виїмка кореспонденції

ПИТАННЯ 70. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж

ПИТАННЯ 71. Зняття інформації з електронних інформаційних систем

ПИТАННЯ 72. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи

ПИТАННЯ 73. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу

ПИТАННЯ 74. Спостереження за особою, річчю або місцем

ПИТАННЯ 75. Аудіо-, відеоконтроль місця

ПИТАННЯ 76. Контроль за вчиненням злочину

ПИТАННЯ 77. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

ПИТАННЯ 78. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження

ПИТАННЯ 79. Доказування в стадії досудового розслідування

ПИТАННЯ 80. Доказування в стадії підготовчого провадження

ПИТАННЯ 81. Доказування в стадії судового розгляду

ПИТАННЯ 82. Доказування в стадіях апеляційного та касаційного провадження

ПИТАННЯ 83. Доказування в стадії виконання судових рішень

ПИТАННЯ 84. Особливості доказування при провадженні дізнання

ПИТАННЯ 85. Особливості доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

ПИТАННЯ 86. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

ПИТАННЯ 87. Особливості доказування у кримінальному провадженні, щодо застосування примусових заходів медичного характеру

ПИТАННЯ 88. Особливості доказування у кримінальному провадженні, що становлять державну таємницю

ПИТАННЯ 89. Особливості доказування при здійсненні провадження щодо окремої категорії осіб

ПИТАННЯ 90. Використання у доказуванні міжнародної правової

допомоги

ПИТАННЯ 1. Поняття, суть і значення теорії доказів для кримінального судочинства

Теорія доказів є складовою науки кримінального процесу, що вивчає доказове право та механізм його застосування у кримінальному провадженні.

В свою чергу, *доказове право* – це система кримінальних процесуальних норм, яка полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів. Таким чином, поняття «доказове право» та «теорія доказів» не слід ототожнювати.

Функціональне призначення теорії доказів полягає в тому, що на основі вивчення й узагальнення норм доказового права, практики їх застосування можливо виробити наукові пропозиції щодо удосконалення норм кримінального процесуального законодавства та практики їх застосування.

Значення теорії доказів полягає у тому, що норми доказового права є центральним інститутом кримінального процесуального права. З моменту надходження інформації до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення і до прийняття процесуального рішення судом домінуючою є робота з доказами. Так, досудове розслідування розпочинається з внесення відомостей до ЄРДР, але до їх внесення можливе проведення слідчої (розшукової) дії – огляду місця події. Тобто збір (формування) фактичної (доказової) інформації відбувається вже до початку досудового розслідування (під час огляду місця події ще до внесення відомостей до ЄРДР).

В умовах функціонування чинного КПК України окремі положення інституту доказування набули якісних змін. Так, запровадження засади безпосередності дослідження показань, речей і документів (п. 16 ст. 7, ст. 23 КПК України) свідчить про те, що *суд* вправі обґрунтовувати свої рішення виключно тими *доказами*, які він *особисто і безпосередньо* дослідив у судовому засіданні за участю сторін.

ПИТАННЯ 2. Предмет теорії судових доказів

Предметом вивчення теорії судових доказів є закономірності розвитку доказового права і практики його застосування; коло знань, що становлять окрему дисципліну «Теорію судових доказів».

До предмету дисципліни входять:

- історичні особливості розвитку доказового права;
- закономірності, що пов'язані із виникненням, збереженням, передачею і опрацюванням доказової інформації;
- правові норми, які встановлюють порядок збирання, перевірки та оцінки доказів у кримінальному провадженні;
- практична діяльність органів досудового розслідування та суду під час доказування, а також діяльність осіб, які залучаються до участі у процесі.

Таким чином, предметом дисципліни є система взаємопов'язаних явищ, що відносяться до теорії судових доказів.

ПИТАННЯ 3. Зв'язок теорії судових доказів з іншими дисциплінами

Теорія судових доказів як частина кримінального процесу входить до правових (юридичних) наук.

Методологічною для теорії судових доказів є **теорія держави та права**, оскільки остання є базою для всіх правових наук. Теорія держави та права має в своєму «арсеналі» величезну кількість термінів та визначень (наприклад, норма права, злочин, принципи права, недієздатність особи тощо), що необхідні для успішного засвоєння теорії судових доказів. Теорія держави та права є фундаментом для вивчення теорії судових доказів як складової кримінального процесу.

Дисципліна тісно пов'язана із **кримінальним правом**. Кримінальне право та кримінальний процес складають одне ціле. Без настання кримінально-правових відносин неможливе виникнення кримінальних процесуальних відносин, отже, і відносин в сфері доказування обставин кримінального правопорушення. Кримінальний процес є формою реалізації кримінального права.

Теорія судових доказів тісно пов'язана з **кримінологією**. Наприклад, обставини, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення є предметом розгляду обох дисциплін.

З **криміналістикою** теорію судових доказів поєднує процес доказування, проте криміналістика більш детально розробляє закономірності формування інформації стосовно злочину, утворення слідів та ін.

Теорія доказів межує ще з однією зі спеціальних дисциплін, яка обслуговує кримінальний процес, – **судовою психіатрією**.

Як і будь-яка наука, що має в основі сферу людської діяльності, теорія судових доказів пов'язана з **юридичною психологією**. Так, поняття «внутрішнє переконання судді» є оціночним поняттям психології, що є вживаним у кримінальному процесуальному аспекті під час доказування.

Перелік дисциплін, з якими межує чи взаємопов'язана теорія судових доказів *не є вичерпним*, оскільки дисципліна є багатогранною.

Так, під час доказування по кримінальним правопорушенням використовуються засоби, які за своєю природою властиві природничим та іншим наукам. Саме тому теорія доказів тісно пов'язана з різними галузями знань, зокрема, з медициною, біологією та іншими.

ПИТАННЯ 4. Система норм доказового права

Система норм доказового права – це порядок норм доказового права, зумовлений їх планомірним розташуванням і взаємним зв'язком.

Систему норм доказового права складають:

- 1) норми глави 4 КПК України «Докази і доказування», що регулюють, зокрема, предмет доказування у кримінальному провадженні; поняття, оцінку та перевірку доказів та їх процесуальних джерел;
- 2) норми-засади кримінального провадження;
- 3) норми, які передбачають права і обов'язки суб'єктів кримінального провадження;

4) норми, що регулюють провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій щодо збирання та перевірки доказів;

5) норми, що встановлюють підстави та порядок прийняття й обґрунтування процесуальних рішень.

Доказове право у теорії кримінального процесу прийнято розподіляти на дві взаємопов'язані частини: **Загальну і Особливу**.

До **Загальної** частини відносяться норми, що визначають поняття доказів, мету і предмет доказування, права та обов'язки сторін тощо.

Особлива частина доказового права містить норми, які регулюють зміст і порядок провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій під час доказування; особливості збирання (формування), перевірки та оцінки доказів та їх процесуальних джерел.

ПИТАННЯ 5. Місце теорії судових доказів у системі наукових знань

Місце дисципліни «Теорія судових доказів» в системі наукових знань визначається її значенням, що обумовлено завданнями кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Важливим положенням, що підкреслює ключову роль суду під час здійснення правосуддя, є закріплення в КПК України засади безпосередності дослідження показань, речей та документів (ст. 23 КПК України), що сприяє реалізації засад презумпції невинуватості та верховенства права на якісно іншому рівні. Це гарантує такий порядок кримінального провадження, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Теорія судових доказів як частина кримінальної процесуальної науки розвивається у сукупності з іншими правовими науками та суміжними з правом галузями наукових знань.

Наука кримінального процесу, зокрема, і теорія судових доказів, використовують розроблену *теорією держави та права* характеристику предмета і метода правового регулювання, поняття правовідносин, джерел права тощо.

Взаємодія теорії судових доказів з наукою *кримінального права* обумовлена тим, що кримінальний процес є механізмом його реалізації. Так, наукові розробки з кримінального права щодо характеристики складів злочинів є визначальними для теорії доказів щодо визначення спеціального предмета доказування з окремих категорій кримінальних правопорушень.

Вельми схожими є розділи *цивільного і кримінального процесів*, проте вони не мають загального доказового права. Схожими є, наприклад, поняття доказів та доказування, методологічні засади теорії доказів, критерії оцінки доказів, характер процесу збору фактичної інформації під час допиту, огляду, експертизи тощо.

Досягнення науки *криміналістики* не можуть не впливати на розвиток доказового права, оскільки визначальним під час доказування є практичні способи виявлення, збереження та експертного дослідження доказів. Ефективність процесу доказування залежить від технічних та тактичних прийомів використання доказів. Криміналістика має вплив на удосконалення норм кримінального процесуального законодавства.

Теорія доказів пов'язана і з наукою *психологією*, яка є складовою частиною слідчої тактики. Окремі психологічні закономірності враховуються теорією доказів під час підготовки до провадження процесуальних дій (наприклад, щодо кола осіб, які можуть брати участь під час допиту неповнолітніх, про порядок фіксації результатів слідчих (розшукових) дій тощо).

ПИТАННЯ 6. Завдання кримінального процесуального законодавства і доказового права

Завданнями кримінального процесуального законодавства і доказового права є наперед визначений, запланований для виконання обсяг кримінальної процесуальної діяльності під час доказування, який обумовлений обставинами конкретного кримінального правопорушення.

Оскільки доказове право є частиною кримінального процесуального права, то їх завдання співпадають.

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК України. Ними є:

1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;

2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Вимога захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень виникає *лише в разі обмеження або порушення* конституційних прав та свобод.

Вимога охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження притаманна кримінальній процесуальній діяльності *завжди*, тобто є її постійно діючою складовою.

Вимога швидкості у кримінальному провадженні означає, що строки проведення досудового розслідування та судового розгляду повинні максимально наближатися до моменту вчинення кримінального правопорушення (початку кримінального провадження). Дана вимога

кореспондується з загальною засадою-новелою кримінального провадження – розумності строків (ст. 28 КПК України).

Вимога повноти проведеного досудового розслідування та судового розгляду означає, що мають бути встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначені в ч. 1 ст. 91 КПК України.

Вимога неупередженості досудового розслідування та судового розгляду полягає у безсторонньому дослідженні обставин кримінального провадження, збиранні як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, встановленні усіх даних, які характеризують особу обвинуваченого.

ПИТАННЯ 7. Моральні засади доказування

Традиційно **мораль** розглядають як форму чи властивість людської свідомості. Етика є наукою, що вивчає мораль. Однак мораль є культурним феноменом в тому значенні, що не має обмеженого етичного простору, оскільки існує в усіх сферах життя – від індивідуальної поведінки до державної політики.

Першим серед напрямів державної політики є формування загальнолюдських цінностей.

Пронизливий характер явищ моралі, неможливість її віднесення до більш конкретної галузі, пояснює існування в історії етики її розширеного тлумачення. У широкому сенсі поняття моралі також можна розглядати як систему норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства.

Термін **«право»** походить від латинського «rectus» чи тевтонського «recht», що означає «правий» або «прямий». Інші поняття, що пов'язані з терміном «право», тлумачаться як чиесь шанобливе ставлення або обов'язок; як щось морально справедливе та чесне; як правовий титул або вимога. Отже, поняття «право» розглядається крізь «моральне». Ці терміни ніби «створені» один для одного.

Право не може бути «очищеним» від моралі. Воно має ґрунтуватися на моралі. Але в доказовому праві неможливо передбачити і визначити всі дії суб'єктів доказування, оскільки такий закон може бути доволі складним для виконання. Тому істотний вплив на зміст діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень мають здійснювати норми моралі.

Важливого значення набуває форма роз'яснення прав учасникам процесу. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 276 КПК України слідчий, прокурор або інша уповноважена особа зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права та відповідно до ч. 3 ст. 276 КПК України – на прохання підозрюваного детально роз'яснити кожне з прав. За браком часу чи з інших власних інтересів зазначені суб'єкти можуть це зробити формально. Інколи для них головним є те, що особа засвідчила своїм підписом, що права їй роз'яснено. Але з позиції етики це є не виправданим, оскільки особа не зможе реалізувати свої права через те, що вони так і залишились для неї незрозумілими.

Новела КПК України, в якій передбачено ліміт часу на загальний термін допиту є морально виправданою. Так, відповідно до ч. 2 ст. 224 КПК України допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день. Таким чином, категорії моралі знаходять своє законодавче закріплення та втілення у зміст процесуальної діяльності.

Важливе значення має також положення абзацу 4 ч. 9 ст. 224 КПК України, відповідно до якого за участю *малолітнього або неповнолітнього* свідка чи потерпілого разом з підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях *не може бути проведений*. Це також приклад використання категорій етики в доказуванні.

Під час обшуку етичним є видалення малолітніх з приміщення, оскільки дана слідча (розшукова) дія може нанести психологічної травми останнім.

Керуючись правовими та моральними нормами, слідчий (прокурор) зобов'язаний ретельно перевіряти докази з тим, щоб не допустити поспішних та незаконних рішень. Діяльність з оцінки доказів, що становить виключно розумову діяльність слідчого (прокурора) також варта окремої уваги, оскільки цей мисленнєвий процес відбувається за внутрішнім переконанням суб'єкта доказування. В свою чергу, поняття «внутрішнє переконання» є категорією етики, моралі, є оціночним поняттям. Переконання становить раціональну основу моральної діяльності, яка дає змогу вчиняти або не вчиняти ту чи іншу процесуальну дію. Так, слідчий (прокурор) усвідомлює моральне значення своїх вчинків. Тобто, моральний критерій є визначальним в діяльності слідчого (прокурора) для подальшої оцінки зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Доказове право має ґрунтуватися на нормах моралі, проте право не завжди може передбачити всі ситуації, які можуть складатися на практиці. Саме тому під час доказування можуть траплятися непоодинокі випадки, коли за відсутністю норм доказового права діють виключно норми моралі.

ПИТАННЯ 8. Спільність та відмінність етичних норм і норм доказового права

Взаємодія права (*норм доказового права*) та моралі (*етичних норм*) є достатньо складною. В сучасному цивілізованому суспільстві право підтримується суспільною свідомістю (мораллю). Більше того, в доказовому праві прийнято виділяти загальнолюдські цінності, які закріплені як права суб'єктів доказування.

Норми доказового права та етичні норми є видами соціальних норм, отже, мають спільні риси: загальні правила, що виникають у зв'язку із волею та свідомістю людей та ін. Однак вони і *принципово відрізняються* за такими критеріями:

критерій	норми доказового	етичні норми
----------	------------------	--------------

	права	
спосіб формування	закріплені державою	виникають стихійно, ситуативно
форма існування	в письмових джерелах – нормах КПК	в свідомості осіб
спосіб забезпечення	забезпечується державою	підтримується силою суспільного впливу
характер регулятивного впливу	через механізм регулювання (засоби процесуального примусу)	безпосередньо через свідомість
сфера дії	кримінальні процесуальні відносини, що підконтрольні державі	відносини, що не підконтрольні державі

Взаємодія етичних норм та норм доказового права відображається в нормах кримінального процесуального права. Наприклад, в КПК використовуються *оціночні поняття етичного змісту*: «розумний строк», «внутрішнє переконання» та ін. Це свідчить про те, що етичні норми можуть виконувати функції умов юридичної оцінки, а з іншого боку – порушення етичних принципів є в конкретних випадках достатнім для настання правових наслідків (санкцій).

Таким чином, варто говорити про *регулятивну взаємодію* етичних норм та норм доказового права. Під час суспільного розвитку прослідковується тенденція гармонізації механізмів взаємодії етичних норм та норм доказового права, що пов'язано з характером культури та ступенем цивілізованості держави.

В той же час, етичні норми виконують *забезпечувальну функцію* і є додатковою гарантією чіткого виконання норм доказового права. Фактично всі засади кримінального провадження, що діють у кримінальному провадженні,

ґрунтуються на нормах моралі, оскільки історично вони виникли на основі моральних уявлень і правил.

Мораль повинна втілюватися в доказове право, доповнюючи його.

Мораль (етичні норми), як і *право (доказове)* належить до основних типів нормативної регуляції дій людини. В державі, де нехтують правом, висока моральність неможлива. Мораль завжди характеризується внутрішньою напругою – конкуренцією між суспільними веліннями та автономією особистості, суспільними інтересами і персональною свободою. Висока моральність, духовність – блеф, якщо держава та народ не поважають права. А право можна поважати лише в одному випадку, коли в його нормах міститься моральна вимога суспільного блага.

Доказування має здійснюватися з дотриманням не тільки правових, а й етичних вимог.

Основне моральне навантаження несуть норми доказового права, які охороняють та захищають честь і гідність суб'єктів доказування. Водночас велику роль відіграють і норми моралі, які дозволяють зорієнтувати правосвідомість суб'єктів доказування на моральні цінності та ідеали. Тому кримінальний процесуальний закон, який містить норми доказового права, повинен бути зорієнтований на моральну свідомість кожного суб'єкта, бути правовим. Відповідно в умовах високого динамізму соціальних перетворень, що останнім часом відбуваються в Україні, актуальним є удосконалення норм закону з метою втілення моральних вимог-традицій українського народу.

ПИТАННЯ 9. Поняття доказів у кримінальному процесі

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України).

Доказ – це логічна операція обґрунтування істинності якого-небудь судження за допомогою інших істинних і пов'язаних з ним суджень.

Доказ складається з трьох елементів:

- *тези* (судження, істинність якого обґрунтовують у процесі аргументації);
- *аргументів* (доводів або підстав доказу – це вихідні теоретичні чи фактичні положення, за допомогою яких обґрунтовують тезу);
- *демонстрації* (це логічний зв'язок між аргументом і тезою).

ПИТАННЯ 10. Концепції «подвійного» та «єдиного» поняття доказів

В 30-х роках минулого століття виникла *концепція «подвійного» розуміння доказів*. Згідно з цією концепцією поняття доказів включає два значення:

- а) факти, на підставі яких встановлювались обставини, що входять до предмета доказування;
- б) джерела доказів, які містять дані про факти.

Прибічники цієї концепції розглядали як докази окремо і факти (фактичні дані), і процесуальні джерела цих доказів.

Концепції «єдиного» поняття доказів. Чимало прихильників здобула позиція тих процесуалістів, які вважають, що фактичні дані та їх процесуальні джерела становлять нерозривну єдність. На їх думку, ці фактичні дані і їх джерела з'єднані в одному понятті, як два його необхідних елементи, які у відриві один від одного не утворюють доказу.

ПИТАННЯ 11. Класифікація доказів

Докази класифікуються за такими критеріями:

1. Відносно обставини, яка підлягає доказуванню:

- *прямі*, тобто ті, які безпосередньо вказують на цю обставину або ж на її відсутність, безпосередньо встановлюють або спростовують наявність події кримінального правопорушення, винність підозрюваного у його вчиненні, ті

докази, на підставі яких можна зробити однозначний висновок про наявність чи відсутність певної обставини (наприклад, показання свідка-очевидця);

– непрямі (побічні), тобто ті, які дозволяють встановити ті чи інші проміжні факти, на підставі яких встановлюються різні елементи головного факту (наприклад, показання свідка, який бачив у підозрюваного речі, викрадені у потерпілого).

2. Відносно обвинувачення, що становить предмет конкретного кримінального провадження:

– обвинувальні, тобто такі, які обґрунтовують, підтверджують підозру чи обвинувачення, встановлюють наявність кримінального правопорушення і вчинення його підозрюваним, обвинуваченим, а також обставини, які обтяжують покарання;

– виправдувальні, тобто такі, які спростовують або пом'якшують відповідальність і покарання підозрюваного, обвинуваченого.

3. За джерелом одержання відомостей про факти, характером формування джерел доказів:

– первинні, тобто докази, отримані з першоджерел, докази, що сформувавшись безпосередньо внаслідок події, що досліджується (наприклад, показання свідка-очевидця);

– похідні, тобто такі, які мають опосередкований характер зв'язку з подією, що досліджується, отримані, так би мовити «з других рук» (наприклад, відбитки слідів пальців рук з місця події).

4. За способом формування:

– особисті, тобто такі, які походять від людей (наприклад, показання свідка, потерпілого тощо);

– речові, тобто об'єкти матеріального світу, що є об'єктами злочинних дій; знаряддя злочину; предмети, які зберегли на собі сліди злочину тощо.

5. За видами джерел:

– показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом

щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження;

– речові докази – матеріальні об’єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об’єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

– документи – спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об’єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження;

– висновки експертів – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

б. Залежно від процесуальних умов (режимів) формування:

- судові;
- досудові.

ПИТАННЯ 12. Юридичні властивості доказів

До юридичних властивостей доказів відносяться:

- належність;
- допустимість;
- достовірність;
- достатність.

Належність доказів – це можливість використання їх для встановлення у кримінальному провадженні фактичних даних, а також обставин, що

підлягають доказуванню, в силу існуючого між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку.

Допустимість доказів визначається законністю джерела, умов і способів їх одержання.

Достовірність доказів означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди події, що досліджуються.

Достатність доказів – це властивість доказів, яка надає можливість покласти їх сукупність в основу процесуального рішення. Ця ознака застосовується лише щодо певної сукупності доказів.

ПИТАННЯ 13. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ч. 1 ст. 87 КПК України).

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення (ч. 2 ст. 86 КПК України).

Істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, є такі діяння:

– здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

– отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

– порушення права особи на захист;

– отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

– порушення права на перехресний допит;

– отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 87 КПК України).

ПИТАННЯ 14. Недопустимість доказів та відомостей, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого

Недопустимими, відповідно до ч. 1 ст. 88 КПК України, є докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Вказані докази та відомості можуть бути визнані допустимими за умов, якщо:

- 1) сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими;
- 2) вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення;
- 3) їх подає сам підозрюваний, обвинувачений;
- 4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

ПИТАННЯ 15. Процесуальний порядок визнання доказів недопустимими

Суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при ухваленні судового рішення. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

Сторони кримінального провадження, потерпілий мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими (ст. 89 КПК України).

ПИТАННЯ 16. Захист доказів у кримінальному провадженні

Напрямки захисту доказової інформації у кримінальному провадженні:

1) *обмеження доступу до неї*. Відповідно до ст. 222 КПК України відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом.

Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування – це заборона учасникам досудового розслідування розголошувати без дозволу слідчого чи прокурора відомості, що стали їм відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні, або розголошувати ці відомості в обсязі більшому, ніж це було дозволено слідчим чи прокурором.

Дані досудового розслідування – це показання допитаних осіб, результати проведення слідчих дій тощо.

2) *обрання підозрюваному чи обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту*. Особливо це стосується суспільно-небезпечних

діянь, вчинених групою осіб. Оскільки, метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

3) *застосування технічних засобів фіксації тих чи інших відомостей під час проведення окремих процесуальних дій.* Вони доповнюють протокольний запис і наглядно відображають перебіг і результати тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії. До таких технічних засобів фіксації належать звуко- та відеозапис, фотозйомка. Їх застосування відіграє позитивну роль, оскільки при цьому забезпечується максимальна повнота інформації. До того ж, звукозапис дозволяє зберегти емоційне забарвлення мови учасників слідчої (розшукової) дії, а відеозапис – ще й видимі прояви їх поведінки: міміку, жестикуляцію.

4) *залучення понятих при проведенні слідчих (розшукових) дій.* В захисті доказів істотну роль відіграє засвідчувальна функція, яку в кримінальному процесі реалізують поняті. Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи

іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

5) забезпечення безпеки фізичних осіб, які є носіями доказової інформації. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

До заходів забезпечення безпеки входять:

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- г) заміна документів та зміна зовнішності;
- д) зміна місця роботи або навчання;
- е) переселення в інше місце проживання;
- є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;
- ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- з) закритий судовий розгляд.

ПИТАННЯ 17. Процесуальні джерела доказів: поняття та види

Поняття процесуальних джерел доказів поки, що не знайшло свого однозначного вирішення в теорії судових доказів.

В процесуальній літературі існують різні, нерідко протилежні погляди на поняття джерел доказів.

Частина науковців ув'язують поняття джерел доказів з визначенням самих доказів. Такі переконання є безпідставними і надуманими. Ніхто і не сумнівається в тому, що докази та їх процесуальні джерела органічно поєднані між собою, їх існування одне без одного недоцільне і неможливе.

Але на запитання чи становлять докази та їх джерела єдине нерозривне ціле відповідь має бути негативною. Адже недаремно законодавець відмежовує джерела доказів від самих доказів, тобто фактичних даних. Він чітко визначає їх перелік, але не перелік фактичних даних. Зв'язок між ними при цьому не зменшується. Навпаки чіткий розподіл доказів та їх процесуальних джерел сприяє більш всебічній, повній й неупередженій оцінці доказів, правильному вирішенню питання про їх достатність.

Названі в законі джерела доказів є не інформацією, а тільки формою збереження і передачі такої інформації. Адже будь-яка процесуальна інформація (докази) може бути перевірена на наступному етапі кримінальної процесуальної діяльності.

Будь-яке процесуальне джерело доказів є насамперед певною процесуальною формою за допомогою якої фактичні дані залучаються до сфери кримінального судочинства, тобто до доказового поля. Саме там міститься інформація (докази) за допомогою якої органи досудового розслідування, прокуратури чи суду вправі обґрунтувати будь-яке процесуальне рішення у кримінальному провадженні.

Необхідно відзначити, що навряд чи варто включати носія доказової інформації до визначення поняття джерел доказів. Все ж таки, поки інформація, якою володіють певні особи, не одержана і не закріплена в передбаченій законом формі, в нас немає ні доказів, ні їх джерел.

Отже, *процесуальні джерела доказів* – це певна процесуальна форма за допомогою якої фактичні дані, залучаються до сфери кримінального процесуального доказування.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає *наступні процесуальні джерела доказів*: показання підозрюваного, показання обвинуваченого, показання свідка, показання потерпілого, показання експерта, речові докази, документи, висновки експертів.

Кожному з цих джерел є притаманними риси, які відрізняють їх одне від одного. Звичайно, ці специфічні риси не позбавляють їх загальних для усіх джерел доказів властивостей, а навпаки, надають кожному з них характер особливого, самостійного джерела доказів.

Необхідно підкреслити, що всі ці процесуальні джерела, як і докази, що містяться в них є рівними і не мають наперед встановленої сили. Крім того, названий перелік процесуальних доказів є вичерпним і може бути змінений лише законодавцем.

ПИТАННЯ 18. Показання як джерело доказів. Види показань

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 95 КПК України).

Давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду слідчому, прокурору, слідчому судді та суду:

- для підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого – право;
- для свідка, експерта – обов'язок.

Показання, надані під час досудового розслідування, мають значення доказів лише для обґрунтування процесуальних рішень слідчого та прокурора (крім показань свідка чи потерпілого, що отримані у порядку ст. 225 КПК України). Якщо допит фіксується за допомогою технічних засобів, текст показань може не вноситься до відповідного протоколу допиту за умови, що

жоден з учасників процесуальної дії не наполягають на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього (ч. 2 ст. 104 КПК України).

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Сторони кримінального провадження, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою *пояснення, які не є джерелом доказів*.

Виходячи із законодавчої дефініції показань їх можна розрізнити на окремі види показань залежно від процесуального статусу суб'єкта, від якого вони отримані, а саме:

- показання свідка;
- показання підозрюваного;
- показання обвинуваченого;
- показання потерпілого;
- показання експерта.

ПИТАННЯ 19. Показання свідка, як джерело доказів

Як свідок може бути викликана будь-яка особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 65 КПК України). Як свідок особа може бути викликана і допитана лише після початку досудового розслідування.

Показання свідка є одним з найпоширеніших процесуальних джерел доказів. Показання свідка – це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час досудового розслідування чи судового розгляду відповідно до вимог статей 224, 352 КПК України.

Дача показань для свідка є, як правило, обов'язком. За невиконання цього обов'язку для свідка може настати кримінальна чи адміністративна

відповідальність. Звичайно, якщо така відповідальність не усувається ст. 63 Конституції України та ст. 65 КПК України. Так, в ч. 2 ст. 65 КПК України визначені особи, які не можуть бути допитані як свідки. Разом з тим особи, передбачені пунктами 1–5 ч. 2 ст. 65 КПК України, можуть бути допитані, якщо з приводу зазначених довірених відомостей вони звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила ці відомості (ч. 3 ст. 65 КПК України).

Показання свідка завжди є тільки джерелом доказів.

До предмета показань свідка, насамперед, входять відомості про фактичні дані і обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Також, до предмета показань свідка необхідно віднести:

- відомості про факти, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого та взаємовідносини свідка з ними і з потерпілим;
- відомості про особистість інших свідків, їх стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, або, наприклад, стосунки експерта чи перекладача з підозрюваним.

Зміст показань свідка можуть складати відомості довідкового характеру, які є необхідними для з'ясування істотних фактів, їх перевірки та оцінки.

Нерідко показання мають характер суджень і оцінок. Відповідно до ч. 6 ст. 95 КПК України висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судовим доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні ст. 101 КПК України.

В забезпеченні надійності результатів доказування досить важливе місце посідають перевірка та оцінка доказів і їх процесуальних джерел. Перевірка показань свідка як джерела доказів та відомостей, що в них містяться, може здійснюватись різними способами. Одним з них є аналіз показань в процесі їх одержання. При цьому слідчий має можливість

порівнювати одержану інформацію з іншими доказами, що містяться в інших процесуальних джерелах.

Шляхами перевірки показань свідка є проведення інших слідчих (розшукових) дій – одночасного допиту двох і більше вже допитаних осіб, слідчого експерименту. З цією ж метою може бути призначена експертиза, якщо для перевірки показань необхідні спеціальні знання.

Логічним завершенням перевірки свідоцьких показань є їх оцінка. Остання здійснюється з позицій їх допустимості, достовірності, достатності.

ПИТАННЯ 20. З'ясування достовірності показань свідка

Свідок, як правило, це особа, яка не зацікавлена в результатах кримінального провадження, але під час перевірки та оцінки його показань слід враховувати обставини, які можуть вплинути на їх достовірність:

- умови формування показань;
- особливості особистості свідка;
- його відносини з іншими учасниками процесу.

Під час досудового розслідування і судового розгляду сторона захисту, потерпілий мають можливість впливати на формування і оцінку доказів. З цією метою КПК України наділено сторону захисту, потерпілого правом на участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, ініціювати проведення процесуальних дій, у разі участі в них ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь, оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК (статті 42, 56 КПК України). У такий спосіб можуть перевіритися показання свідка сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судового розгляду на предмет їх достовірності.

Стаття 96 КПК України передбачає такі *способи з'ясування достовірності показань свідка*:

– з'ясування у свідка можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка;

– надання показань, документів, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка;

– формулювання запитань, що спрямовані на з'ясування достовірності його показань;

– допит щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями.

ПИТАННЯ 21. Показання потерпілого, як джерело доказів

Показання потерпілого – це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час досудового розслідування чи судового розгляду відповідно до вимог статей 224, 353 КПК України.

Давати показання – право, а не обов'язок потерпілого. Коли він погодився давати показання, то повинен говорити тільки правду. За дачу завідомо неправдивих показань потерпілий несе кримінальну відповідальність за ст. 384 КК, про що попереджається перед допитом. Якщо потерпілий не з'явився за викликом без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення (ч. 1 ст. 139 КПК України). За злісне ухилення від явки до суду, органів досудового розслідування він може бути притягнутий до відповідальності за ч. 1 ст. 185-3 або ст. 185-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Зміст показань потерпілого має певні особливості. Вони здебільшого пов'язані з обставинами протиправного посягання: часом; місцем; способом та іншими обставинами вчинення кримінального правопорушення; особою, що його вчинила; мотивами вчинення кримінального правопорушення тощо. Значним може бути і обсяг відомостей про факти та обставини кримінального правопорушення, які відомі лише потерпілому і особі, що вчинила

кримінальне правопорушення, зокрема коли протиправне посягання здійснюється за відсутності очевидців, співучасників та інших осіб.

Невід'ємною частиною показань потерпілого є його думки та припущення, повідомлені ним під час допиту. Вони повинні бути зафіксовані в протоколі допиту і підлягають обов'язковій перевірці в процесі доказування.

Будь-які показання потерпілого, перш ніж вони будуть використані для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні, підлягають перевірці й оцінці в сукупності з усіма обставинами, встановленими у кримінальному провадженні. Перевірка здійснюється шляхом порівняння показань потерпілого з іншими доказами, які є у кримінальному провадженні. Це дозволить впевнитись у частковому чи повному збігові показань потерпілого з іншими доказами.

Оцінюючи показання потерпілого, потрібно враховувати, що він особисто заінтересований у результатах кримінального провадження, що може впливати на об'єктивність його показань.

Зацікавленість потерпілого потрібно розглядати у двох аспектах:

1) як стимул до активної участі потерпілого в розслідуванні кримінального правопорушення;

2) як причину можливої необ'єктивності потерпілого.

Тому показання потерпілого, з одного боку, потрібно ефективніше використовувати в кримінальному процесуальному доказуванні, а з іншого – відомості, які одержані від нього, ретельно перевіряти й оцінювати з урахуванням можливої їх необ'єктивності.

ПИТАННЯ 22. Показання підозрюваного, обвинуваченого як джерело доказів та їх види

Показання підозрюваного, як і показання обвинуваченого:

- це особисті докази;
- усні повідомлення;
- вони мають однакові процесуальні гарантії достовірності;

– вони є не тільки джерелом доказів, але й засобом захисту їх законних інтересів.

Відповідно до ч. 2 ст. 95 КПК України, підозрюваний, обвинувачений мають право (а не зобов'язані) давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду. Вони не можуть нести відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань.

Разом з тим, показання підозрюваного відрізняються від показань обвинуваченого за суб'єктом та значенням. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання.

Показання підозрюваного – це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час досудового розслідування відповідно до вимог ст. 224 КПК України.

Предмет показань підозрюваного у чинному КПК України не визначено. Очевидно, він визначається змістом того документа, винесення якого вводять підозрюваного в процес. Змістом показань підозрюваного можуть бути дані про будь-які факти, пов'язані з кримінальним правопорушенням (яке, як передбачається, вчинив підозрюваний), а також факти щодо виявлення його слідів. Показання підозрюваного – доказ, який підлягає перевірці нарівні з іншими доказами у кримінальному провадженні. Оцінюючи показання підозрюваного слід мати на увазі, що він особисто заінтересований у результатах провадження.

Показання обвинуваченого – це відомості, повідомлені ним на допиті, що проведений під час судового провадження відповідно до вимог ст. 351 КПК України.

Оцінюючи показання обвинуваченого слід мати на увазі, що він особисто заінтересований у результатах судового розгляду. Це може впливати на достовірність його показань.

Різновидами показань підозрюваного, обвинуваченого є:

– *обмова* – це такі показання підозрюваного, обвинуваченого, в яких він викриває (правдиво чи неправдиво) інших осіб у вчиненні інкримінованого йому або іншого кримінального правопорушення;

– *самообмова* – це такі показання підозрюваного, обвинуваченого, в яких він зізнається у вчиненні кримінального правопорушення, якого насправді не вчиняв, у більш тяжкому кримінальному правопорушенні, ніж вчинив у дійсності, або ж бере лише на себе всю вину за вчинене кримінальне правопорушення, хоча у дійсності воно вчинене групою осіб;

– *алібі* – це твердження підозрюваного, обвинуваченого про те, що він не міг бути виконавцем інкримінованого кримінального правопорушення, оскільки в момент його вчинення перебував в іншому місці.

Особливість показань підозрюваного, обвинуваченого як засобу доказування полягає в тому, що вони походять від особи, безпосередньо заінтересованої в результатах кримінального провадження.

ПИТАННЯ 23. Використання показань з чужих слів у доказуванні

Особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Так, відповідно до ст. 97 КПК України суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів (висловлювання щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи) незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати (ч. 2 ст. 97 КПК України):

– значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей;

– інші докази щодо питань, передбачених попереднім пунктом, які подавалися або можуть бути подані;

- обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності;
- переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень;
- складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;
- співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання;
- можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту.

Показання з чужих слів можуть бути використані як з метою перевірки інших доказів, так і у випадках відсутності первинних доказів або визнання судом неможливості допиту особи, якщо вона: відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу; відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання; не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку; перебуває за кордоном та відмовляється давати показання (ч. 3 ст. 97 КПК України).

ПИТАННЯ 24. Речові докази у кримінальному провадженні та їх види

Одним із процесуальних джерел доказів відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України є речові докази.

Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом (ч. 1 ст. 98 КПК України).

Дати вичерпний перелік речових доказів неможливо, і тому закон, перелічуючи основні їх види, додатково вказує, що речовими доказами є й інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

Для визначення об'єктів матеріального світу речовими доказами і використання їх в доказуванні у кримінальному провадженні вони мають відповідати вищенаведеним ознакам та процесуальним вимогам, до яких належить:

1) належне процесуальне оформлення факту отримання стороною кримінального провадження матеріального об'єкта;

2) речові докази, які отримані або вилучені прокурором, слідчим, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду (ч. 2 ст. 100 КПК України);

3) речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160–166, 170–174 КПК України (ч. 1 ст. 100 КПК України);

4) речовий доказ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий.

Зберігання речових доказів здійснюється за правилами ст. 100 КПК України.

Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року №1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України». Частина 5 ст. 100 КПК України містить загальне правило – речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК України.

Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження судом, крім випадків, передбачених КПК (ч. 2 ст. 23 КПК України).

Не є речовими доказами зразки для порівняльного експертного дослідження, бо вони пов'язані не з розслідуваною подією, а з фактом розслідування, відіграють допоміжну роль при експертному дослідженні і не є незамінними на відміну від речових доказів.

Предмети, які можуть бути речовими доказами, виявляються при огляді місця події, обшуку, провадженні деяких інших слідчих (розшукових) дій. Їх можуть також надати слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та інші учасники процесу, будь-які громадяни.

ПИТАННЯ 25. Документи як джерела доказів

Під документом як одним із процесуальних джерел доказів розуміється спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 99 КПК України).

Джерелом доказів у кримінальному провадженні є лише той документ, який відповідає вимогам допустимості. *Допустимість документа забезпечується наступними умовами:*

- він містить відомості про фактичні обставини, що мають значення для кримінального провадження;
- наявність даних про те, яким чином документ потрапив до матеріалів провадження;
- дотримані вимоги щодо реквізитів офіційних документів.

До документів, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, *можуть належати:*

- матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);

– матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

– складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

– висновки ревізій та акти перевірок;

– матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» – за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК України.

Сторона кримінального провадження, потерпілий зобов'язані надати суду оригінал документа, а не його копію (ч. 3 ст. 99 КПК України). Зазначені учасники мають право надати витяги, копії, узагальнення документів, які незручно повністю досліджувати в суді, а на вимогу суду – зобов'язані надати документи у повному обсязі (ч. 6 ст. 99 КПК України). Сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати оригінали документів. Водночас дублікат документа може бути визнаний судом як оригінал документа (ч. 4 ст. 99 КПК України).

Для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо: 1) оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, якщо він втрачений або знищений з вини потерпілого або сторони, яка його надає; 2) оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур; 3) оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони (ч. 5 ст. 99 КПК України).

У тих випадках, коли документи містять ознаки речових доказів, зазначені в ч. 1 ст. 98 КПК України, вони є речовими доказами.

Документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд

можуть видати копії цього документа, за необхідності – його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії (ч. 3 ст. 100 КПК України).

Документи як джерело доказів можуть бути:

- *офіційними* (довідки, характеристики, акти ревізії тощо), які повинні мати всі необхідні атрибути (дату, підписи, печатку);
- *неофіційними*, особистими (листи, телеграми, записки тощо).

ПИТАННЯ 26. Протоколи процесуальних дій та додатки до них

Протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України, відносяться до документів як процесуальних джерел доказів, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Протокол – це документ, в якому у випадках, передбачених КПК України, зафіксована інформація про хід і результати проведення процесуальної дії (ч. 1 ст. 104 КПК України).

Це джерело доказів містить відомості про факти, які безпосередньо виявлені та спостерігалися суб'єктом доказування під час проведення процесуальних дій, наприклад, під час огляду, освідування, обшуку тощо.

Джерелом доказів є всі протоколи слідчих (розшукових) дій, крім протоколів допиту свідків, потерпілих, підозрюваних і обвинувачених, оскільки протоколи допитів є лише засобом фіксації показань цих осіб. Саме показання є джерелом доказів.

Додатками до протоколу можуть бути:

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;

– фото-таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків (ст. 105 КПК України).

Структура та зміст протоколу визначені законом (ст. 104 КПК України).

ПИТАННЯ 27. Висновок експерта як джерело доказів та особливості його оцінки

Одним із видів процесуальних джерел доказів є *висновок експерта*, під яким слід розуміти докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 101 КПК України).

Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом (ст. 102 КПК України).

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі (ч. 10 ст. 101 КПК України).

Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Особливість оцінки висновку експерта полягає в тому, що він для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі (ч. 10 ст. 101 КПК України).

Під час оцінки висновку експерта треба з'ясувати:

- чи було додержано вимог законодавства при призначенні та проведенні експертизи;
- чи не було обставин, які виключали участь експерта у кримінальному провадженні;
- компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;
- достатність поданих експертові об'єктів дослідження;
- повноту відповідей на поставлені питання та їх відповідність іншим фактичним даним;
- узгодженість дослідницької частини та підсумкового висновку експертизи; обґрунтованість висновку експерта та його узгодженість з іншими матеріалами кримінального провадження.

ПИТАННЯ 28. Поняття кримінального процесуального доказування

Кримінальне процесуальне доказування – це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, а також інших учасників кримінального провадження, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі і

спрямована на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

В ч. 2 ст. 91 КПК України на законодавчому рівні визначено, що доказування у кримінальному провадженні – це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження

Доказування є «серцевиною» кримінальної процесуальної діяльності, займає в ній основне місце. Воно відбувається у всіх стадіях кримінального провадження, починаючи з моменту прийняття слідчим, прокурором заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення.

Доказування є не лише практичною, але й розумово-логічною діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, поєднує в собі емпіричне та раціональне начала.

Розглядаючи зміст кримінального процесуального доказування більшість авторів *виділяють два його види*: доказування як дослідження фактичних обставин кримінального провадження і доказування як логічне і процесуальне доведення визначеної тези, ствердження висновків у кримінальному провадженні.

Кримінальне процесуальне доказування як дослідження – це поєднання практичних дій і мислення учасників кримінальної процесуальної діяльності. Його елементами є збирання, перевірка та оцінка доказів і їх джерел. На практиці ці елементи взаємопов'язані, тісно та нерозривно переплітаються.

Доказування як логічне і процесуальне доведення визначеної тези, ствердження висновків полягає у формулюванні певної тези та наведенні аргументів для її обґрунтування.

ПИТАННЯ 29. Кримінальне процесуальне доказування як різновид пізнавальної діяльності

Гносеологічна суть кримінального процесуального доказування полягає в тому, що воно є різновидом людського пізнання дійсності.

Пізнання – це одержання істинного уявлення про що-небудь, здобуття знань. Пізнання, як загальносоціальне явище, може мати різні варіації залежно від сфери застосування та предмета пізнання. У кримінальному процесі пізнання здійснюється лише за допомогою кримінального процесуального доказування.

Специфічними ознаками пізнання у кримінальному процесі є:

1) *ретроспективність*: об'єктом пізнання є подія, яка мала місце в минулому і, як правило, не сприймалася особисто ніким із суб'єктів, які здійснюють провадження (виняток становлять окремі негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на фіксацію кримінального правопорушення в момент його вчинення);

2) *стадійність*: процес доказування має місце практично на всіх стадіях кримінального провадження. При цьому кожна наступна стадія передбачає способи і форми перевірки правильності рішення, яке було прийняте на попередній стадії. Тобто, для пізнання обставин кримінального правопорушення характерною є повторність, циклічність сприйняття, що гарантує досягнення правильного результату та знижує вірогідність помилок в діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду;

3) *нормативна урегульованість*: пізнавальна діяльність під час здійснення кримінального процесуального доказування відбувається у встановленій законом формі. Зокрема, у КПК України визначено: коло обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91, ст. 485, ст. 505 КПК України); суб'єкти доказування (ч. 1 ст. 93 КПК України); осіб, на яких покладається обов'язок доказування (ст. 92 КПК України); способи отримання доказової інформації (частини 2–4 ст. 93 КПК

України); порядок фіксування отриманих даних (статті 103–107 КПК України); правила оцінки доказів (ст. 94 КПК України).

Якщо буде встановлено, що докази були одержані, закріплені і перевірені без додержання вимог кримінальної процесуальної форми, то це є підставою для визнання їх недопустимими (п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»).

ПИТАННЯ 30. Мета та значення кримінального процесуального доказування

Метою доказування у кримінальному провадженні є отримання достовірних знань щодо події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого.

У результаті доказування висновок суду про наявність чи відсутність обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні може бути або імовірним, або достовірним.

Достовірний висновок означає, що він є однозначним, обґрунтованим (вичерпно доведеним під час доказування встановленими в законі процесуальними джерелами), відповідає встановленій та перевірній судом сукупності доказів.

Імовірний висновок означає відсутність однозначності отриманого судом знання, яке в силу своєї невизначеності не може бути покладено судом у підґрунтя обвинувального вироку, що в свою чергу обумовлює необхідність ухвалення виправдувального вироку. Оскільки, відповідно до положень презумпції невинуватості (ст. 17 КПК України), достовірно недоведена винуватість обвинуваченого рівнозначна доведеній невинуватості.

Доказування має кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення.

Кримінально-правове значення доказування полягає в тому, що:

– завдяки доказуванню встановлюється, чи мало місце кримінальне правопорушення та якою є його кваліфікація;

– доказування гарантує реалізацію кримінальної відповідальності.

Кримінально-процесуальне значення доказування проявляється в тому, що:

– правильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу;

– усі питання, що виникають під час кримінального провадження, можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених під час доказування обставин;

– участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації засад кримінального процесу (зокрема, змагальності, забезпечення права на захист, презумпції невинуватості);

– докази є підставою для прийняття всіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

ПИТАННЯ 31. Елементи процесу доказування

Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України).

Процес доказування – це шлях відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її сутності та вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень.

Цей процес формує комплекс процесуальних дій і відносин, які можна згрупувати в окремі відносно самостійні елементи, які є єдиними для всіх видів кримінальних проваджень. В окремих стадіях процесу вони відрізняються лише своєю роллю і поєднанням.

Найпоширенішою (традиційною) є позиція вчених, згідно з якою *процес доказування складається з 3 елементів:*

1) збирання;

- 2) перевірка;
- 3) оцінка доказів.

Існують і інші точки зору щодо кількості та характеристики елементів процесу доказування. Зокрема, О. М. Ларін зводить кримінальне процесуальне доказування по суті до одного елемента – «дослідження фактів для пізнання істини». Ф. Н. Фаткуллін виокремлює п'ять елементів процесу доказування: побудова (висування) і динамічний розвиток версій у кримінальній справі, збирання, перевірка та оцінка доказів, обґрунтування висновків у справі, яких дійшли суб'єкти доказування. На думку С. М. Стахівського процес доказування слід розглядати через призму чотирьох елементів: збирання, перевірка, оцінка доказів та їх процесуальних джерел, а також прийняття процесуального рішення та його обґрунтування.

ПИТАННЯ 32. Збирання доказів у кримінальному провадженні

Збирання доказів – це врегульована КПК України діяльність сторін кримінального провадження, потерпілих, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, яка полягає в пошуку, виявленні джерел фактичних даних, вилученні й отриманні необхідної інформації та її фіксації.

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК (ч. 1 ст. 93 КПК України).

Під збиранням доказів у кримінальному процесі також розуміють елемент процесу доказування, змістом якого є здійснення уповноваженим суб'єктом кримінального провадження пошукових, пізнавальних, посвідчуючих і правозабезпечуючих дій з метою сприйняття інформації, що міститься в слідах кримінального правопорушення, її вилучення та закріплення в матеріалах кримінального провадження.

Структурними елементами збирання доказів є:

– пошук і вилучення доказової інформації. Її пошук може здійснюватись як у процесуальній, так і в не процесуальній формі (використання при розслідуванні орієнтуючої інформації);

– закріплення доказу – інформація, отримана у вигляді матеріального та ідеального образів, може бути використана в доказуванні лише після перетворення її на форму, доступну для сприйняття всіма учасниками кримінального провадження;

– правозабезпечуючі операції – наділені правовою формою дії, через які слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд забезпечують можливість реалізації прав, наданих кримінальним процесуальним законом особам, які беруть участь у збиранні доказів.

В ст. 93 КПК України диференційовані способи збирання доказів, а саме:

- для сторони обвинувачення (ч. 2 ст. 93 КПК України);
- для сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 3 ст. 93 КПК України).

ПИТАННЯ 33. Способи збирання доказів стороною обвинувачення

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом:

- проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження;
- проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Серед способів збирання доказів стороною обвинувачення слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. Це – допит (статті 224, 225, 226, 232 КПК України), пред’явлення для впізнання (статті 228, 229, 230, 232 КПК України), обшук (статті 234, 236 КПК України), огляд (статті 237, 238, 239 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України), освідчування особи (ст. 241 КПК України), проведення експертизи (статті 242, 243 КПК України).

Одним із розповсюджених способів збирання доказів є також проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це – аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

ПИТАННЯ 34. Способи збирання доказів стороною захисту

Для сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження *способами збирання доказів є:*

- ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій;
- витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок;
- здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Основним способом збирання доказів стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи є витребування та отримання від зазначених органів, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок.

Переважно на практиці цей спосіб застосовується захисником підозрюваного, обвинуваченого, яким може бути тільки адвокат. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, адвокат має право звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб за їх згодою.

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи може впливати на збирання доказів, ініціюючи проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Це здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України.

ПИТАННЯ 35. Способи фіксації доказів у кримінальному провадженні

Фіксація доказів є обов'язковим елементом процесу збирання доказів і складається із системи дій з процесуального закріплення фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Без процесуальної фіксації (закріплення) пізнаних фактичних даних не можливо сформувавши доказ. Отримана суб'єктом доказування інформація у вигляді матеріальних або ідеальних слідів може бути використана в доказуванні лише після приведення її у встановлену законом форму.

Фіксація доказів є складовою частиною проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Способами фіксації доказів є:

- складання протоколів слідчих (розшукових) дій;
- застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження (фотографування, звукозапис, аудіо- чи відеозапис);
- виготовлення фототаблиць, схем, зліпків, відбитків та ін.

Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу можуть долучатися такі додатки:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу (частини 1, 2 ст. 105 КПК України).

ПИТАННЯ 36. Перевірка доказів. Способи перевірки доказів та їх процесуальних джерел

Перевірка доказів – це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду з ретельного, всебічного й об'єктивного визначення достовірності фактичних даних і доброякісності джерел їх отримання для правильного встановлення обставин кримінального провадження.

Перевірці (дослідженню) підлягають як фактичні дані, так і їхні процесуальні джерела; як кожний доказ окремо, так і у сукупності з іншими доказами. Перевірку доказів здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, від яких залежить прийняття процесуальних рішень. Інші учасники кримінального провадження лише беруть участь у перевірці доказів.

Перевірка проводиться з метою з'ясування питання про належність доказів, допустимість, достовірність, а їх сукупність – з точки зору достатності.

Перевірка доказів здійснюється:

- 1) за допомогою логічно-розумової діяльності;

2) шляхом проведення практичних дій.

Логічно-розумовий шлях перевірки доказів полягає:

– у аналізі і дослідженні змісту кожного доказу окремо з позицій його повноти, несуперечності, логічної послідовності;

– у зіставленні з іншими доказами.

Шляхом проведення практичних дій докази перевіряються під час проведення нових чи повторних слідчих (розшукових) дій а саме:

а) нових слідчих (розшукових) дій:

– одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК України);

– слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);

– пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України);

– проведення експертизи (ст. 242 КПК України).

б) повторних слідчих (розшукових) дій:

– повторна експертиза;

– повторний слідчий експеримент;

– повторний огляд тощо.

ПИТАННЯ 37. Оцінка доказів: основні положення

Оцінка доказів – це розумова (логічна) діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, яка полягає в тому, що вони за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК України).

На відміну від перевірки, оцінка доказів завжди відбувається у формі розумової діяльності.

Оцінка доказів спрямована на з'ясування таких обставин:

– чи стосуються зібрані фактичні дані предмету доказування;

– чи достатньо зібраних доказів для достовірного висновку про обставини, які становлять предмет доказування;

– чи зібрані докази становлять собою достовірну і повну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення.

Так як докази – це єдність фактичних даних і джерел, які ці дані встановлюють, оцінці підлягають обидва ці елементи доказування. Адже, достовірність тих чи інших фактичних даних значною мірою залежить від доброякісності джерел, з якого вони одержані.

Оцінка доказів є обов'язковою передумовою прийняття та обґрунтування процесуальних рішень. Вона проявляється тоді, коли слідчому, прокурору, слідчому судді, суду необхідно прийняти процесуальне рішення – проміжне (наприклад, про застосування щодо підозрюваного запобіжного заходу, повідомлення про підозру) або підсумкове для відповідної стадії та усього кримінального процесу (наприклад, про закриття кримінального провадження, засудження або виправдання обвинуваченого).

Оцінку доказів закон пов'язує з діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді та суду (ч. 1 ст. 94 КПК України). Проте, оцінка доказів здійснюється також і іншими учасниками кримінального провадження – підозрюваним, обвинуваченим, їх захисником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками. Однак, така оцінка для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду носить рекомендаційний характер.

Закон наперед не визначає сили і значення доказів, встановлюючи, що жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України). Це правило є основним для системи вільної оцінки доказів, яка допускає варіативність у результатах оцінки одних і тих саме доказів, здійснюваної різними державними органами, які ведуть кримінальне провадження.

ПИТАННЯ 38. Внутрішнє переконання у оцінці доказів

Внутрішнє переконання – це тверда впевненість, що склалася у судді, слідчого судді, прокурора, слідчого в тому, що ними дано правильну оцінку всім наявним у кримінальному провадженні засобам доказування і всім встановленим фактам, і те, що отриманий таким шляхом висновок з усіх питань, які виникли у кримінальному провадженні, є єдино правильним.

Внутрішнє переконання повинно ґрунтуватися на *всебічному, повному та неупередженому* дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

Всебічність дослідження всіх обставин кримінального провадження означає висунення та ретельна перевірка усіх можливих версій щодо характеру події, що має ознаки кримінального правопорушення, винуватості особи; однакове ретельне встановлення і перевірку як обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують і обтяжують його покарання.

Повнота дослідження означає встановлення всього кола фактичних обставин, що можуть суттєво вплинути на рішення у кримінальному провадженні; використання такої сукупності доказів, яка обґрунтовує зроблені висновки, як такі, що не залишають місця сумнівам.

Неупередженість означає об'єктивне, безстороннє дослідження обставин кримінального провадження, збирання як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, встановлення усіх даних, які характеризують особу обвинуваченого. Неупередженість дослідження також передбачає уважне ставлення як до показань потерпілого, так і показань підозрюваного, обвинуваченого, їх клопотань і скарг. Усі показання цих осіб повинні ретельно перевірятись, а клопотання, якщо вони обґрунтовані, задовольнятись.

Внутрішнє переконання при оцінці доказів можна розглядати в двох аспектах:

- як метод оцінки доказів;
- як результат такої оцінки.

Як метод оцінки доказів внутрішнє переконання гарантується незв'язаністю слідчого, прокурора, слідчого судді та суду оцінкою доказів, що

дана іншим органом у різних стадіях провадження; відсутністю правил щодо переваги одного виду доказів перед іншими (відповідно до ч. 2 ст. 94 КПК України жоден доказ не має наперед встановленої сили).

Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності доказів і правильності висновків, до яких вони прийшли під час кримінального процесуального доказування.

ПИТАННЯ 39. Критерії оцінки доказів

Кожен доказ оцінюється з точки зору *належності*, *допустимості*, *достовірності*, а сукупність зібраних доказів – з точки зору *достатності* та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК України).

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ст. 85 КПК України).

Критерії належності доказів:

- 1) значення для провадження обставин, встановлених конкретними доказами;
- 2) значення цих доказів для встановлення саме таких обставин.

Допустимість доказів визначається законністю джерела, умов і способів їх одержання. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України (ч. 1 ст. 86 КПК України).

Критерії допустимості доказів:

- належний суб'єкт, який має право проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;
- належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що складають зміст доказу;

- належна процесуальна дія, застосована для одержання доказів;
- належний порядок проведення процесуальної дії, яка використовується як засіб одержання доказів.

Недопустимими є докази:

- отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини (ст. 87 КПК України);
- докази і відомості, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого (ст. 88 КПК України).

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення (ч. 2 ст. 86 КПК України).

Достовірність доказів означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди події, що досліджується.

Критерії достовірності доказів:

- 1) вивчається особа, яка є носієм відомостей про фактичні дані. Наприклад, досліджуючи показання свідка, слід взяти до уваги: факт попереднього засудження за завідомо неправдиві показання; фізичний та психічний стан свідка в момент сприйняття певної події; його заінтересованість у вирішенні кримінального провадження;
- 2) аналізуються умови знаходження матеріального носія інформації;
- 3) досліджується зміст відомостей (послідовність та повнота викладення, наявність протиріч, неточностей та ін.);
- 4) інформація, яка отримана з даного процесуального джерела, співставляється з інформацією з інших джерел.

Достатніми є докази тоді, коли в своїй сукупності вони дають можливість слідчому, прокурору, слідчому судді, суду встановити усі передбачені законом обставини кримінального провадження на тому рівні знання про них, який потрібен для прийняття законного та обґрунтованого процесуального рішення.

ПИТАННЯ 40. Роль преюдицій в процесі доказування

Преюдиції – це загальні положення (правила) в силу яких особа, що здійснює оцінку доказів, вправі вважати встановленими обставини, які доведені у раніше винесеному рішенні.

У кримінальному провадженні можна виділяти **такі види преюдиції**:

1) *кримінально-процесуальна*:

– кримінальне провадження закривається, якщо існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України);

– рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів (ст. 90 КПК України);

2) *міжнародно-судова* – суди при розгляді справ застосовують практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ст. 17 закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року);

3) *адміністративна* – притягнення особи до адміністративної відповідальності є обставиною, яка характеризує особу обвинуваченого (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України), але доведенню повторно не підлягає;

4) *цивільно-процесуальна* – відповідно до ч. 6 ст. 128 КПК України відмова у позові в порядку цивільного, господарського або адміністративного судочинства позбавляє цивільного позивача права пред'являти той же позов у кримінальному провадженні.

В інших випадках, застосування преюдицій є правом а не обов'язком органів досудового розслідування, прокуратури, слідчого судді чи суду. У випадку, коли виникають сумніви у достовірності таких фактів, вони мають бути піддані ретельній перевірці.

Разом з цим, в ст. 198 КПК України визначено, що висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, *не мають преюдиціального значення* для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження. Цим положенням законодавець обмежив юридичне значення висновків суду щодо обставин, які стосуються суті підозри чи обвинувачення, та приймаються при обранні запобіжного заходу, з тим, щоб запобігти несприятливому впливу таких оцінок суду на інші судові рішення у кримінальному провадженні.

ПИТАННЯ 41. Роль презумпцій в процесі доказування

Презумпція – припущення про існування факту, котрий вважається дійсним до тих пір, поки хибність такого припущення не буде доведена.

Під час доказування використовуються фактичні та правові презумпції.

Правові презумпції в кримінальному процесі – це прямо або опосередковано закріплені нормами кримінального процесуального законодавства вірогідні припущення, які відображають звичайний порядок зв'язку між предметами та явищами стосовно існування юридичних фактів при наявності уже відомих або встановлених інших юридичних фактів з метою досягнення завдань кримінального процесу.

Фактичні презумпції у кримінальному процесі – припущення, які ні прямо, ні опосередковано не закріплені в нормах права, що використовуються у правотворчій діяльності для встановлення правових норм, а у правозастосовній діяльності – як логічний прийом мислення при формуванні власного переконання.

Кримінально-правові презумпції:

1. Презумпція незрозуміння особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, суспільно небезпечного характеру своєї поведінки.

Встановлюючи вікову межу кримінальної відповідальності,

законодавець виходить з презумпції, що з досягненням певного віку неповнолітні здатні повністю усвідомлювати значення своїх діянь (їх суспільну небезпечність та протиправність) та керувати ними.

2. Презумпція втрати обвинуваченим суспільної безпеки, якщо минули строки давності.

До кримінально-правової презумпції належить положення, передбачене ст. 49 КК України щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. У положенні йдеться про те, що особу слід вважати такою, що не є суспільно небезпечною, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення минули строки давності та давність не була перервана.

3. Презумпція усвідомлення особою своїх дій при вчиненні нею кримінального правопорушення у стані сп'яніння.

Ця правова презумпція ґрунтується на двох фактичних презумпціях, а саме: 1) у переважній більшості випадків просте алкогольне сп'яніння не позбавляє людину можливості розуміти свої дії та керувати ними; 2) вживаючи алкоголь, людина звичайно передбачає його шкідливий вплив на інтелект та вольові якості.

4. Презумпція заподіяння шкоди при вчиненні злочину з формальним складом.

Кримінальні правопорушення, що підпадають під ознаки так званих «формальних» складів, презюмуються у всіх випадках такими, що заподіюють шкоду суспільним відносинам, які охороняються законом. Ця презумпція є неспростовною.

5. Презумпція знання кримінального закону.

Зміст цієї презумпції полягає в тому, що кожний громадянин вважається таким, що знає кримінальний закон, який оприлюднений у порядку, встановленому законом. Однак слідчий і суд можуть вийти за межі цієї презумпції, якщо виникає обґрунтоване уявлення, що обвинувачений через виключні обставини (стихійне лихо, військові дії тощо) був позбавлений

можливості знати про прийняття нового закону.

ПИТАННЯ 42. Роль презумпції невинуватості в процесі доказування

Встановлення безпосередньо в Конституції України формули презумпції невинуватості має найважливіше значення для захисту прав і законних інтересів осіб, що залучаються до кримінального судочинства.

Презумпцію невинуватості необхідно розглядати в загальноправовому і процесуальному значеннях.

Як загальноправова вимога вона визначає положення особи в суспільстві.

У процесуальному значенні презумпцію невинуватості необхідно розглядати як вимогу, що визначає правове положення учасників кримінального судочинства, і насамперед підозрюваного, обвинуваченого, як основу їхніх процесуальних прав, гарантію всебічного, повного, неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

У найзагальнішому вигляді *правило презумпції невинуватості означає*, що особа може бути визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення і покарана лише за умови, що її вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду.

Вирок суду є єдиним процесуальним документом, що встановлює винуватість обвинуваченого. Вирок суду це акт, що втілює силу і авторитет судової влади. Ухвалюючи і проголошуючи вирок, суд від імені держави дає суспільно-політичну, моральну і правову оцінку вчиненим діям, формулює ставлення держави до осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, застосовує захід державного примусу на основі судового розгляду й у встановленій законом формі.

Відмова особи від участі в доказуванні, відповідати на запитання, давати показання з приводу підозри чи обвинувачення, давати пояснення чи показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення

(ст. 18 КПК України) не може спричиняти для підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) негативних наслідків ні в частині визнання його винним, ні в частині визначення йому міри і виду покарання.

Закон вимагає, що поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

ПИТАННЯ 43. Роль процесуальних гарантій у доказуванні

Процесуальні гарантії – це передбачені кримінальним процесуальним законом засоби забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження, виконання його завдань.

Систему кримінальних процесуальних гарантій становлять:

- 1) кримінальна процесуальна форма;
- 2) засади кримінального провадження;
- 3) процесуальний статус учасників кримінального провадження;
- 4) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 5) прокурорський нагляд;
- 6) судовий контроль;
- 7) відомчий контроль;
- 8) інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження;
- 9) юридична відповідальність учасників кримінального процесу та інші.

Процесуальні гарантії безпосередньо впливають на процес доказування. Суб'єкти доказування можуть проводити збирання доказів тільки з урахуванням вимог процесуальних гарантій. Реалізація процесуальних гарантій забезпечує дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального процесу при збиранні, перевірці і оцінці доказів. Процесуальні гарантії забезпечують належну поведінку державних органів і посадових осіб під час доказування, належну якість доказів для прийняття остаточного

рішення у кримінальному провадженні.

ПИТАННЯ 44. Роль процесуальної форми в доказуванні

Кримінальна процесуальна форма – встановлений законодавством порядок діяльності органів розслідування, прокуратури та суду щодо порушення кримінальних проваджень, їх розслідування і вирішення по суті, а також учасників процесу та інших осіб, притягнених до кримінального провадження в тій чи іншій якості, і відносин, пов'язаних з цією діяльністю.

Основні риси процесуальної форми:

- точне встановлення в законі порядку діяльності державних органів;
- надання заінтересованим особам права безпосередньо брати участь у процесуальній діяльності з метою охорони своїх прав та законних інтересів;
- створення спеціальних гарантій дотримання прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- забезпечення прийняття рішення відповідно до закону та на підставі фактів, які встановлені в законі.

Завдання кримінальної процесуальної форми:

- 1) забезпечує умови послідовного здійснення демократичних засад кримінального судочинства;
- 2) створює стабільний, стійкий, юридично визначений режим у кримінальних провадженнях і покликана забезпечити законність у діяльності суду, органів досудового розслідування, а також прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях;
- 3) містить умови, що покликані забезпечити активність органів досудового розслідування, прокуратури і суду у боротьбі зі злочинністю;
- 4) містить гарантії права і законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 5) створює умови, що забезпечують повноту, всебічність і неупередженість дослідження обставин провадження як кожної окремо, так і в їх сукупності, правильне й справедливе застосування закону;

б) має важливе значення для авторитету суду і переконливості його виду, здійснення виховного і загальнопопереджувачого ефекту кримінального судочинства.

Кримінальна процесуальна форма є єдиною для усіх кримінальних проваджень, а у випадках, встановлених законом, діють *особливі (диференційовані) порядки кримінального провадження, до яких відноситься:*

1. Кримінальне провадження на підставі угод (гл. 35 КПК України);
2. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (гл. 36 КПК України);
3. Кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб (гл. 37 КПК України);
4. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх (гл. 38 КПК України);
5. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (гл. 39 КПК України);
6. Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (гл. 40 КПК України);
7. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (гл. 41 КПК України).

ПИТАННЯ 45. Безпосередність дослідження показань, речей і документів у доказуванні

Безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу закону особисто дослідити в судовому засіданні всі зібрані у кримінальному провадженні докази шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експерта, огляду речових доказів, оголошення документів, відтворення звукозапису й демонстрації відеозапису.

Безпосередність дослідження доказів, як і будь-яке правило, має

винятки:

Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується (ч. 3 ст. 349 КПК України). Якщо виникає необхідність у встановленні обставин або в перевірці тих із них, що мають істотне значення для кримінального провадження, суд має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії (частини 3–5 ст. 333 КПК України).

Суд має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження (ст. 381 КПК України).

Свої висновки суд може обґрунтувати показаннями свідка, потерпілого, отриманими слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України.

Показання свідка, потерпілого, отримані на допиті під час досудового розслідування в судовому засіданні, можуть бути оголошені під час судового розгляду з метою перевірки їх правдивості і з'ясування розбіжностей (ч. 5 ст. 225 КПК України).

Вирок може бути постановлений без безпосереднього дослідження в судовому засіданні доказів, якщо у кримінальному провадженні були досягнуті угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим або між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, а суд визнав за можливе затвердження угод. Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення. Обов'язок доставлення свідків обвинувачення покладається на сторону обвинувачення.

ПИТАННЯ 46. Роль оперативно-розшукових заходів у збиранні та

перевірці доказів

Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Згідно зі ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» *матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються:*

- 1) як приводи та підстави для початку досудового розслідування;
- 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- 3) для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісти зникли;
- 4) для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей;
- 5) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;
- 6) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції

Результати оперативно-розшукової діяльності можна розділити на дві групи даних: фактичні дані, які безпосередньо вказують на ознаки злочину, і можуть бути введені в кримінальний процес у якості доказів й фактичні дані, які носять допоміжний характер.

Дані, що відносяться до першої групи, повинні бути процесуально закріплені і відповідати вимогам, які висуваються до доказів. Дані, що мають допоміжне значення, оформляються за правилами оперативного діловодства і можуть використовуватися, наприклад, при виборі тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій.

Отже, результати оперативно-розшукової діяльності, що подаються у

кримінальних провадженнях, повинні:

- давати можливість формувати докази, що задовольняють вимоги кримінального процесуального законодавства, які висуваються до доказів;
- містити відомості, що мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, вказівки на оперативно-розшукові заходи, при проведенні яких отримані передбачувані докази;
- дані, що дозволяють перевірити в умовах кримінального судочинства докази, сформовані на їх основі.

ПИТАННЯ 47. Використання спеціальних знань в процесі доказування

Спеціальні знання – це не загальновідомі наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст або експерт з метою сприяння досудовому розслідуванню або суду в з'ясуванні обставин провадження чи давання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними та ін. спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Він може бути залучений для надання безпосередньої допомоги (фотографування, відбір зразків для проведення експертизи) під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

Відповідно до ст. 101 КПК України джерелом доказів є висновок експерта. *Висновок експерта* – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Висновок спеціаліста не рівнозначний висновку експерта і не належить до джерел доказів.

ПИТАННЯ 48. Науково-технічні засоби, що використовуються у кримінальному процесуальному доказуванні та вимоги до них

Науково-технічні засоби – сукупність приладів, пристроїв, апаратури та інструментів що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення наукового результату, який би сприяв захисту прав та законних інтересів громадян, повному та швидкому розкриттю злочинів і викриттю осіб винних у їх вчиненні.

До науково-технічних засобів, які використовуються в кримінальному процесуальному доказуванні слід віднести фотознімки, аудіо- та відеозаписи, відеофонограми, носії комп'ютерної інформації та інші.

Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, в тому числі під час розгляду питань слідчим суддею, приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію (ст. 107 КПК України).

Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим (наприклад, відповідно до ч. 9 ст. 232 КПК України хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відео-конференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису), тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

В межах правового (кримінального процесуального) аспекту *допустимим* визначається науково-технічний засіб, який:

– застосовується зі спеціально метою, що полягає в сприянні виконання завдань кримінального провадження;

– застосовується лише спеціально уповноваженими особами;

– можливість застосування яких прямо передбачена в законі, або йому не протирічить;

– не протирічить моральним, етичним нормам, принципів гуманізму та демократизму права, не пригнічує честь і гідність осіб, щодо яких використовується;

– відповідає вимогам безпеки осіб, що приймають участь у кримінальному провадженні, не створює загрозу життю та здоров'ю осіб.

В межах наукового аспекту *допустимим* визначається науково-технічний засіб, який є науково обґрунтованим, пройшов етап експериментальної перевірки, сприяє досягненню наукового результату, надає результат, що відповідає вимогам достовірності та об'єктивності.

Згоди учасників процесуальної дії на застосування технічних засобів її фіксування закон не передбачає. Разом із тим слідчий, прокурор, слідчий суддя повинні заздалегідь повідомити цих учасників про застосування таких засобів із тим, щоб вони підготувалися до проведення процесуальної дії. У двох випадках застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим: за клопотанням учасників процесуальної дії; у суді під час судового провадження.

ПИТАННЯ 49. Предмет доказування у кримінальному провадженні

Предмет доказування – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, які необхідно встановити у кожному кримінальному провадженні і які мають правове значення для правильного його вирішення по суті.

Частина 1 ст. 91 КПК України встановлює, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Деякі особливості має предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Так, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з'ясовуються (ст. 485 КПК України):

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються (ст. 505 КПК України):

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

б) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

ПИТАННЯ 50. Межі доказування у кримінальному провадженні

Під *межами доказування* у кримінальному процесі розуміють такий обсяг доказового матеріалу, який забезпечує повне, надійне і достовірне встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування.

Правильно встановити межі доказування означає:

– забезпечити з необхідною повнотою з'ясування обставин, що входять до предмета доказування;

– використовувати для цієї мети тільки допустимі докази і тільки в обсязі, необхідному для достовірних висновків у кримінальному провадженні.

Межі доказування обумовлені:

– особливостями вчинення і приховування кримінальних правопорушень;

– особливостями процесу доказування у конкретному кримінальному провадженні;

– іншими обставинами об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Звуження цих меж призводить до того, що деякі обставини предмету доказування залишаються недостатньо дослідженими. Необґрунтоване розширення меж доказування може призвести до порушення вимог ст. 2 КПК України щодо забезпечення швидкого розслідування та судового розгляду, зайвого використання процесуальних засобів доказування, потягти за собою порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

ПИТАННЯ 51. Суб'єкти доказування у кримінальному процесі. Їх класифікація

Суб'єктами доказування є державні органи і посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень прийнятих в процесі кримінального процесуального доказування, а також інші особи, які вправі брати участь в цій діяльності.

Ознаки суб'єктів кримінального процесуального доказування:

- беруть участь у провадженні на підставах і у порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні;
- наділені законом певними процесуальними правами та обов'язками а також порядком їх реалізації;
- діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку;
- вступають у процесуальні правовідносини;
- несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників.

Класифікація суб'єктів кримінального процесу:

1. Державні органи і посадові особи, які ведуть кримінальний процес і залучають до його сфери всіх інших суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності: суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, слідчий, керівник органу

досудового розслідування, оперативні підрозділи. Це – основні суб'єкти, без яких неможлива кримінальна процесуальна діяльність.

2. Особи, які захищають свої права або представлені інтереси у кримінальному процесі: потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представники потерпілого, цивільного позивача та відповідача.

3. Особи, які відіграють допоміжну роль у кримінальному процесі: свідок, спеціаліст, експерт, перекладач, понятий, секретар судового засідання тощо. Вони не мають у справі самотійного інтересу і після виконання своїх функцій вибувають із процесу.

Суб'єкти кримінального провадження визначені у главі 3 КПК України:

1. Суд.

2. Сторона обвинувачення: прокурор, органи досудового розслідування, слідчий, керівник органу досудового розслідування; оперативні підрозділи.

3. Сторона захисту: підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений їх законні представники; захисник.

4. Потерпілий і його представник.

5. Інші учасники кримінального провадження: заявник, цивільний позивач і відповідач та їх представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), свідок, понятий, перекладач, експерт, спеціаліст, заставодавець, секретар судового засідання, судовий розпорядок.

Класифікація суб'єктів доказування за повноваженнями:

1) суб'єкти, на яких покладається обов'язок доказування відповідно до ст. 92 КПК України (слідчий, прокурор, а у визначених КПК України випадках – потерпілий);

2) суб'єкти, які мають право брати участь у доказуванні: підозрюваний, обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий тощо.

ПИТАННЯ 52. Слідчий як суб'єкт доказування

Статус слідчого у процесі кримінального процесуального доказування визначається змістом тієї процесуальної функції, яку він покликаний виконувати у кримінальному судочинстві. Діяльність слідчого як суб'єкта доказування визначається загальними завданнями кримінального процесу.

При визначенні процесуальної функції слідчого необхідно брати до уваги його правовий статус. У відповідності з ч. 1 ст. 38 КПК України органами досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи:

1. органів внутрішніх справ;
2. органів безпеки;
3. органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
4. органів державного бюро розслідувань.
5. Національного антикорупційного бюро України;
6. Державного бюро розслідувань

Під час досудового розслідування кримінальних проступків повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснювати співробітники інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Слідчий – це службова особа слідчого підрозділу органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, національного антикорупційного бюро України, яка уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Чіткий поділ процесуальних функцій передбачає наявність рівних прав суб'єктів у реалізації ними засади змагальності, що сприяє досягненню мети доказування. Так, **слідчий уповноважений:**

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України;

2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК України;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

б) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

7) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК України;

9) звертатися до керівника органу досудового розслідування, у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня.

10) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Слідчий зобов'язаний:

- 1) застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування;
- 2) законно та своєчасно здійснювати процесуальні дії;
- 3) виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, тягне за собою відповідальність передбачену ст. 381¹ КК України.

ПИТАННЯ 53. Прокурор як суб'єкт доказування

Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються такі *функції*:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених Законом України «Про прокуратуру»;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Як орган нагляду, він зобов'язаний на всіх стадіях кримінального процесу забезпечувати встановлення об'єктивної істини по справі, неухильне дотримання виконання закону всіма учасниками процесу, який забороняє перекладати обов'язки доказування на обвинуваченого.

Прокурор – це суб'єкт кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням і підтримує державне обвинувачення у суді.

Прокурор здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей,

документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Важливим є також те, що КПК України не зобов'язує сторону обвинувачення збирати виправдувальні докази. Водночас, якщо в ході проведення слідчих (розшукових) дій будуть виявлені докази невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий і прокурор зобов'язані долучити відповідні процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду (ч. 5 ст. 223 КПК України).

Здійснюючи нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування та оперативними підрозділами на стадіях досудового слідства, прокурор, одночасно будучи суб'єктом доказування, вживає заходів до того, щоб вони додержувалися передбаченого законом порядку відкриття кримінального провадження, розслідування, зупинення та закриття кримінальних проваджень; проведення слідчих (розшукових) заходів та негласних (слідчих) розшукових заходів, зокрема, застосування технічних та оперативно-технічних засобів; виконували вимоги закону щодо встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. При цьому прокурор має право брати участь у провадженні дізнання і досудового слідства, в необхідних випадках особисто провадить окремі слідчі (розшукові) дії.

Форми діяльності та завдання прокурора в доказуванні відрізняються в залежності від процесуальної стадії, на якій ця діяльність здійснюється.

Законоохоронна діяльність прокурора в доказуванні на стадії відкриття кримінального провадження зводиться до забезпечення правильного визначення мети та об'єму доказування.

Стосовно процесу доказування повноваження прокурора на стадії досудового розслідування полягають перш за все в тому, що він слідкує за точним виконанням органами досудового розслідування та оперативними підрозділами всіх вимог закону, які регламентують доказування. Цей нагляд

здійснюється шляхом перевірки як за власною ініціативою, так і за скаргами учасників кримінального процесу матеріалів кримінального провадження.

Завданнями прокурора по забезпеченню повноти, всебічності, об'єктивності дізнання та досудового слідства визначається його правом безпосередньо проводити слідчі дії з метою збору та перевірки доказів, а також приймати участь в слідчих діях, які проводяться органами досудового розслідування, або, в разі необхідності, самостійно здійснює доказування на стадії досудового слідства.

Дієвим заходом забезпечення прокурором виконання законів в процесі доказування на стадіях дізнання та досудового слідства являється перевірка всього доказового матеріалу у кримінальному провадженні, по якому слід приймати рішення про закінчення досудового розслідування або продовження строку досудового розслідування, шляхом затвердження чи відмовлення у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, внесення зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійного складання обвинувального акту чи зазначених клопотань.

Факт затвердження являється свідомством не тільки визнання прокурором того, що в процесі слідства виконані всі вимоги закону, які регламентують збір, фіксацію та перевірку доказів, але й переконання прокурора у достатності зібраних доказів для підтримання обвинувачення в суді.

Крім того, керуючись вимогами КПК України і своїм внутрішнім переконанням, прокурор підтримує в суді державне обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, подає докази, бере участь у дослідженні доказів, заявляє клопотання і висловлює свою думку щодо клопотань інших учасників судового розгляду, викладає свої міркування з приводу кваліфікації дій обвинуваченого (підсудного) і міри покарання щодо останнього.

ПИТАННЯ 54. Суд (слідчий суддя) як суб'єкт доказування

Одним із спірних питань на сьогодні є роль суду в процесі доказування. Суд – єдиний уповноважений державою орган, на який покладена функція правосуддя (ч. 1 ст. 30 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 127 Конституції України правосуддя здійснюють професійні судді і, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні.

Деякі процесуалісти вважають, що суд стоїть над сторонами обвинувачення і захисту в кримінальному процесі. Під час судового розгляду він виконує функцію дослідження і оцінки доказів, поданих сторонами. Але реалізація цієї функції ще не означає участі у доказуванні, оскільки суд не повинен збирати докази. Крім того, законодавець поклав обов'язок доказування на слідчого, прокурора та, в установлених КПК України випадках, – на потерпілого (ст. 92 КПК України), однак, не на суд. На думку інших, це його обов'язок, а тому суд є суб'єктом доказування.

Суд, (слідчий суддя) за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК України). Суд не повинен збирати докази, однак перевірити і оцінити їх – його обов'язок, оскільки він має прийняти обґрунтоване і законне рішення у справі. Якщо доказування сплав практичних дій і розумової діяльності, в якій бере участь суд, то послідовним є рішення про те, що суд є суб'єктом доказування і він не вправі брати участь в цій діяльності, а то є його обов'язок.

Роль суду у змагальному кримінальному процесі, крім інших складових, повинна включати забезпечення рівності сторін у доказуванні шляхом контролю за якістю використовуваних ними засобів доказування. Учасник, який використовує недопустимі докази, створює для себе необґрунтовані переваги, і обов'язком суду в даному випадку є відновлення рівності сторін шляхом застосування до даного учасника відповідних процесуальних

обмежень. Таким чином, вибір позиції повинен здійснюватися з урахуванням того, що суд з власної ініціативи зобов'язаний реагувати на порушення закону, допущені в процесі збирання доказів, вибиваючи таким чином цеглини з фундаменту позиції того чи іншого учасника.

Стосовно сфери доказування активність суду може бути присутня, як мінімум, у двох площинах:

1) визначення кола питань, які повинні бути вирішені у конкретному кримінальному провадженні;

2) визначення того, які з джерел доказів необхідно використати для встановлення фактичних обставин кримінального провадження.

Повноваження суду:

– здійснення підготовчого провадження, прийняття відповідного рішення за його результатами, а також вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду;

– здійснення судового розгляду;

– ухвалення та проголошення судового рішення;

– звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення (ст. 286 КПК України);

– вирішення процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у кримінальному провадженні;

– скасування або зміна судових рішень вищестоящими судами в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами;

– розгляд питання про зняття судимості та ін.

Слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, який обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України).

До загальних повноважень слідчого судді належать: – приймає рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; – дає дозвіл на проведення окремих слідчих (розшукових) дій; – дає дозвіл на втручання у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; – встановлює строк для ознайомлення з матеріалами у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ; – розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, визначені в ч. 1 ст. 303 КПК України тощо.

Аналізуючи систему *повноважень слідчого судді*, можна виділити наступні групи:

– повноваження, які безпосередньо спрямовані на збирання та перевірку доказів (наприклад, допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України));

– повноваження із забезпечення доказів (наприклад, слідчий суддя особисто проводить слідчу дію або визнає необхідним її проведення для забезпечення отримання доказів, які не можуть бути отримані сторонами чи стороною, або їх отримання ускладнено; прийняття рішення про застосування заходів процесуального примусу);

– повноваження, спрямовані на оцінку доказів (наприклад, оцінює достатність доказів для прийняття відповідного процесуального рішення).

Таким чином, слідчий суддя має повноваження із збирання, перевірки та оцінки доказів. Хоча слідчий суддя прямо у ст. 93 КПК України не зазначений як суб'єкт, який має право збирати докази, на наявність у нього цих повноважень указують інші положення КПК України. Враховуючи, що збирання, перевірка та оцінка доказів є елементами процесу доказування, слід визнати, що слідчий суддя є суб'єктом доказування у кримінальному провадженні.

ПИТАННЯ 55. Захисник, як суб'єкт доказування

Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ч. 1 ст. 45 КПК України).

Діяльність захисника як суб'єкта кримінального процесуального доказування, перш за все, спрямована на захист прав і законних інтересів осіб та надання їм юридичної допомоги у кримінальному провадженні, а також допомагає здійсненню правосуддя та додержанню вимог законів, виконуючи завдання кримінального судочинства.

Регулюючи процедуру збирання доказів, законодавець серед суб'єктів збирання доказів назвав захисника, дещо розширивши засоби збирання доказів (збирання доказів шляхом витребування та отримання речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів). Із вищезазначеного слідує, що відповідно до норм КПК України захисника, як суб'єкта сторони захисту, визнано уповноваженим суб'єктом доказування, у тому числі, щодо збирання доказів.

Розглядаючи статус захисника як суб'єкта доказування необхідно говорити про професійного адвоката, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України і який уповноважений:

- користуватися процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику (ч. 4 ст. 46 КПК України);

- брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого;

– до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості;

– вимагати виконувати законні вимоги захисника від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб;

– без згоди захисника не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом документи, пов'язані з виконанням його обов'язків.

Захисник зобов'язаний:

– використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого;

– перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого;

– у разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу);

– без згоди підозрюваного, обвинуваченого розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю;

– не відмовлятися від виконання своїх обов'язків після залучення до провадження за винятком наступних випадків (ч. 4 ст. 47 КПК України): 1) якщо є обставини, які згідно з КПК України виключають його участь у кримінальному провадженні; 2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника; 3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов

укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК України тощо; 4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Також можна розглядати участь захисника в доказуванні у наступних формах: участь у провадженні слідчих (розшукових) дій, заявлення клопотань, подання доказів.

ПИТАННЯ 56. Слідчі (розшукові) дії як спосіб збирання доказів

Слідчі (розшукові) дії – це частина процесуальних дій, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Слідчі (розшукові) дії можна класифікувати на підставі різних критеріїв:

1. Залежно від можливості розголошення відомостей про факт та методи проведення слідчої (розшукової) дії:

- гласні
- негласні.

2. Залежно від обсягу предмета слідчої (розшукової) дії:

- основні – слідчі (розшукові) дії, що провадять у повному обсязі для дослідження предмета слідчої дії загалом – допит свідка, огляд;
- додаткові – слідчі (розшукові) дії, що спрямовані на дослідження частини їхнього предмета, тобто окремих обставин, які не було з'ясовано з різних причин під час основної слідчої дії – додатковий допит свідка, додатковий огляд.

3. Залежно від повторюваності слідчої (розшукової) дії:

- первинні – слідчі (розшукові) дії, що провадять вперше для дослідження предмета слідчої дії;

– повторні – слідчі (розшукові) дії, що провадять у повному обсязі після проведення первинних слідчих дій.

4. Залежно від невідкладної необхідності проведення:

– невідкладні та інші. Невідкладними є слідчі (розшукові) дії, які провадять одразу після початку кримінального провадження, оскільки наслідком їх не проведення чи несвоєчасного проведення може бути втрата доказів, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження. Невідкладність проведення слідчої дії може виникнути не тільки на початковому етапі розслідування, а й у ході подальшого його провадження.

5. За імперативністю (обов'язковістю) проведення:

– обов'язкові – обов'язковість слідчої (розшукової) дії може визначатись: прямою вказівкою в законі (обов'язкове призначення експертизи у випадках, визначених у ч. 2 ст. 242 КПК України), вказівками прокурора чи керівника органу досудового розслідування;

– необов'язкові – слідчі (розшукові) дії, необхідність проведення яких визначає сам слідчий і не проведення котрих не може суттєво вплинути на якість доказування в кримінальному провадженні.

6. Залежно від мети проведення:

– спрямовані на збирання доказів (допит, огляд, обшук, освідування, тощо);

– спрямовані на перевірку доказів (слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання тощо).

7. Залежно від способу одержання інформації:

– вербальні – в результаті яких одержується словесна інформація (допити);

– нонвербальні – в результаті яких отримується інформація, що міститься в об'єктах матеріального світу (огляд, освідування, обшук);

– змішані – в результаті яких одержується інформація як словесна, так і та, що міститься в об'єктах матеріального світу (слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання).

8. *За процесуальною формою:*

– з дозволу (ухвали) слідчого судді або без нього (за ухвалою слідчого судді проводяться огляд житла чи іншого володіння особи, обшук, примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи);

– за постановою прокурора і без неї (за постановою прокурора проводяться огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією та освідування особи);

– за постановою слідчого і без неї (за постановою слідчого проводяться допит чи впізнання у режимі відео-конференції, призначення експертизи);

– за участю понятих і без них (за участю понятих проводиться пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляд трупа, в тому числі пов'язаний з ексгумацією, слідчий експеримент, освідування особи, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи тощо).

Усі слідчі (розшукові) дії проводяться за наявності **підстав:**

– *правова підстава* – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, що дають право слідчому, прокурору, суду проводити ту або іншу слідчу дію;

– *фактична підстава* – наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої (розшукової) дії.

Слідчі (розшукові) дії провадяться лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР (виключенням виступає єдина слідча (розшукова) дія – огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Мета проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії прямо передбачена в нормах КПК України.

Слідча дія повинна проводитися у встановленій кримінальній процесуальній формі лише належним суб'єктом, саме це забезпечує отримання під час її проведення допустимих доказів.

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені КПК України, а також відповідальність, встановлена законом.

Не допускається проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу.

Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від

застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ст. 223 КПК України).

ПИТАННЯ 57. Допит: поняття, види, процесуальний порядок проведення

Допит (ст. 224 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, спрямована на отримання у встановленому законом порядку показань від осіб (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта) про відомі їм обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Види допиту:

- допит свідка, потерпілого (статті 224, 225, 352, 353 КПК України);
- допит підозрюваного (ст. 224 КПК України);
- допит обвинуваченого (ст. 351 КПК України);
- допит експерта в суді (ст. 356 КПК України);
- допит малолітньої або неповнолітньої особи (статті 226, 354 КПК України).

Підставами для проведення допиту є наявність достатніх відомостей про те, що певній особі відомі обставини, які мають значення для кримінального провадження, та їх можна отримати шляхом проведення допиту.

Місцем провадження допиту може бути:

- місце проведення досудового розслідування;
- інше місце за погодженням із особою, яку мають намір допитати;
- судові засідання в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого, відповідно до ч. 1 ст. 225 КПК України.

Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків.

Допит не може продовжуватися без перерви понад 2 години, а в цілому – понад 8 годин на день.

Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий – за давання завідомо неправдивих показань.

За необхідності до участі в допиті залучається перекладач.

У разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис.

Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті.

За бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

Особа має право не відповідати на запитання:

– з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо);

– з приводу тих обставин, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення;

– щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування (ст. 224 КПК України).

Допит малолітньої (до 14 років) або неповнолітньої (до 18 років) особи проводиться у присутності:

- законного представника;
- педагога або психолога;
- лікаря – за необхідності;
- захисника – допит неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад 1 годину, а загалом – понад 2 години на день.

Особам, які не досягли 16-річного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

До початку допиту особам, які присутні під час допиту, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання (статті 226, 354, 490 КПК України).

У процесі допиту можуть ставитися уточнювальні, доповнювальні, нагадувальні, контрольні запитання, пред'являтися речові докази, документи, висновки експертів, зачитуватися показання інших осіб, відтворюватися звуко- та відеозапис. Постановка навідних запитань не допускається.

Відповідно до ст. 232 КПК України допит осіб під час досудового розслідування може бути проведений у режимі відео-конференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

ПИТАННЯ 58. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб – це різновид допиту, який проводиться слідчим, прокурором для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК України).

Обов'язкові умови для проведення одночасного допиту:

- 1) особи повинні бути заздалегідь допитані;
- 2) наявність в їх показаннях розбіжностей.

Розбіжностями у показаннях є:

- 1) протиріччя, які не дозволяють дійти до однозначної відповіді про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;
- 2) мають в собі протилежні оцінки зібраних у кримінальному провадженні доказів;
- 3) компрометують джерела отримання цих доказів;
- 4) мають в собі заперечення з приводу засобів отримання окремих зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Кримінальний процесуальний кодекс України надає можливість провести одночасний допит між двома чи більшою кількістю осіб.

Процедура одночасного допиту двох чи більше осіб відповідає процедурі звичайного допиту, але з урахуванням певних особливостей.

На початку одночасного допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою.

Згодом, викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання.

Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту.

Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється *лише після давання ними показань*.

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб *не може бути проведений* за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо:

- злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування.

ПИТАННЯ 59. Пред'явлення для впізнання: поняття, процесуальний порядок проведення

Пред'явлення для впізнання – це слідча дія, яка полягає в пред'явленні раніше допитаному свідку, потерпілому, підозрюваному в передбаченому законом порядку певного об'єкта (особи, речі або трупа), для того щоб вони могли встановити його тотожність, подібність або відмінність з тим об'єктом, який сприймали раніше, зберегли в пам'яті і про який давали показання (статті 228–231 КПК України).

Змістом пред'явлення для впізнання є ідентифікація об'єкта. Проводиться в тому разі, коли допитуваний заявляє, що може впізнати особу, річ або труп, які він спостерігав і пам'ятає їх відмінні ознаки.

Види пред'явлення для впізнання:

- пред'явлення особи для впізнання (за зовнішніми ознаками, голосом або ходом – ст. 228 КПК України);
- пред'явлення речей для впізнання (ст. 229 КПК України);
- пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК України);

Обов'язковими умовами пред'явлення для впізнання є:

- 1) перед пред'явленням для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, річ, або труп, опитує про зовнішній вигляд і прикмети, а також про обставини, за яких вона їх бачила, про що складає протокол.

Якщо особа заявляє, що не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, річ або труп, проте може впізнати за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати;

2) забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу (річ), яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про їх прикмети;

3) обов'язкова присутність не менше двох понятих, за винятком випадків застосування безперервного відеозапису ходу проведення пред'явлення для впізнання. При пред'явленні для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти.

4) особа пред'являється для впізнання разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі (труп пред'являється для впізнання один).

Річ пред'являється для впізнання в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 2 ст. 229 КПК України).

5) якщо особа пред'являється свідку чи потерпілому, вони попереджаються перед початком пред'явлення про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, а свідок – ще й про відмову від дачі показань;

6) перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються, щоб забезпечити достовірність впізнання, виключити можливість інформування особи, яка впізнає про місце, де розташувалася особа, що пред'являється для впізнання;

7) за необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису. Матеріали відеозапису з зображенням особи, яка

підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню;

8) проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання;

9) впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання (ч. 9 ст. 228 КПК України).

З метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіо спостереженням (частини 4, 5 ст. 228 КПК України).

Особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу (річ), яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ чи труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ чи труп.

Впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відео-конференції при трансляції з іншого приміщення у випадках, визначених в ч. 1 ст. 232 КПК України.

ПИТАННЯ 60. Обшук: поняття, види та процесуальний порядок проведення

Обшук (ст. 234 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, що полягає в примусовому обстеженні приміщення, місцевості й окремих осіб з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або

майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Мета обшуку:

- виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення;
- відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення;
- встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Обшук поділяється на такі види:

1) *обшук житла* (житло – будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення);

2) *обшук іншого володіння особи* (інше володінням особи – транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи);

3) *обшук нежитлових приміщень* (не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом.);

4) *обшук особи* (ч. 3 ст. 208, ч. 5 ст. 236 КПК України).

Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України). Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

До постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор має право лише у невідкладних випадках пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно

після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню (ч. 3 ст. 233 КПК України).

Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів.

Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Обшук повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку.

Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна,

що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку.

За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі.

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК України.

При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження.

Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Особа, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку (ст. 236 КПК України).

ПИТАННЯ 61. Огляд: поняття, види, процесуальний порядок проведення

Огляд (статті 237–238 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті властивостей і ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Мета огляду – виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Види огляду:

- 1) огляд місцевості;
- 2) огляд приміщень;
- 3) огляд речей;
- 4) огляд документів;
- 5) огляд трупа;
- 6) огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється на підставі ухвали слідчого судді.

Слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише:

– у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ч. 3 ст. 233 КПК України);

– за добровільною згодою особи, яка ними володіє (ч. 1 ст. 233 КПК України).

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Огляд місця події – це єдина слідча (розшукова) дія, яка у невідкладних випадках може бути проведена до внесення відомостей до ЄРДР.

Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох понятих для огляду трупа, винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу його проведення.

Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті.

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією здійснюється за постановою прокурора, виконання якої покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Здійснюється з додержанням правил огляду трупа (ст. 238 КПК України).

ПИТАННЯ 62. Ексгумація трупа: поняття та процесуальний порядок проведення

Ексгумація трупа (ст. 239 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, що полягає у вийманні трупа з відомого місця поховання в землі чи в іншому місці з метою його огляду та судово-медичного дослідження.

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією здійснюється за постановою прокурора, виконання якої покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

Слідчий, прокурор перед проведенням ексгумації з метою вжиття належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені зобов'язані повідомити про проведення огляду, пов'язаного з ексгумацією, близьких родичів та членів сім'ї померлого.

Труп виймається з *місця поховання* (тобто відведеної в установленому законом порядку земельної ділянки з облаштованими могилами чи іншими будівлями та спорудами, призначеними для організації поховання померлих та утримання місць поховань) за обов'язковою участю судово-медичного експерта, не менше двох понятих та оглядається з додержанням правил огляду трупа (ст. 238 КПК України). Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

ПИТАННЯ 63. Слідчий експеримент: поняття та процесуальний порядок проведення

Слідчий експеримент (ст. 240 КПК України) – слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Метою слідчого експерименту є перевірка і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 240 КПК України).

Проведення слідчого експерименту допускається за умови:

– при проведенні слідчого експерименту не створюватиметься небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода;

– проведення в умовах, максимально наближених до тих, які відбувалася у минулому, шляхом реконструкції обстановки. Недотримання зазначеної умови розцінюється як порушення вимог кримінального процесуального закону, що тягне за собою втрату доказового значення одержаних результатів.

Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора.

Під час проведення слідчого експерименту забезпечується участь понятих, а при необхідності – спеціаліста, підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника.

Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитись вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

ПИТАННЯ 64. Освідування: поняття, процесуальний порядок проведення

Освідування (ст. 241 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим або прокурором щодо підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Метою освідування є виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет.

Фактичною підставою для прийняття рішення про освідування є наявність у матеріалах кримінального провадження даних про те, що на тілі особи є особливі прикмети чи сліди кримінального правопорушення, або

особливі прикмети. *Юридичною підставою проведення освідування* виступає постанова прокурора.

До особливих прикмет належать: родимі плями, татуювання, шрами, рубці, бородавки, відсутність певних частин тіла, сліди колишніх хвороб.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря.

Під час освідування слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох понятих, за винятком застосування безперервного відеозапису ходу проведення освідування.

Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується.

Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню (ч. 2 ст. 241 КПК України).

Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово.

При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я.

За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватись лише суду під час судового розгляду.

Про проведення освідування складається протокол, у якому фіксуються знайдені на тілі сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети.

У разі проведення примусового освідування, копія протоколу освідування надається особі, щодо якої вказана слідча (розшукова) дія проводилась.

ПИТАННЯ 65. Підстави та порядок залучення експерта

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»).

Залучення експерта та проведення судової експертизи – це слідча дія, яка являє собою особливу, передбачену законом форму одержання нових знань, що мають значення для кримінального провадження, за допомогою проведення досліджень особами, які володіють спеціальними знаннями (знаннями експерта) в певній галузі науки, техніки, іншої сфери людської діяльності, набуті унаслідок професійної підготовки та досвіду роботи.

За послідовністю проведення дослідження експертизи можуть бути поділені на *первинні* і *повторні*, за обсягом дослідження – на *основні* і *додаткові*, за складом виконуваних завдань – на *однорідні* і *комплексні*, за кількістю осіб, що беруть участь у провадженні досліджень – *одноособові* і *комісійні*.

Обов'язкові ознаки експертизи: 1) призначається для вирішення питань, із застосуванням необхідних спеціальних знань; 2) проводиться експертом, який оформлює результати свого дослідження у формі висновку експерта; 3) самостійність експертного дослідження; 4) здійснюється за особливою процесуальною формою залучення експерта.

Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Слідчий або прокурор **зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи (обставини обов'язкового призначення експертизи):**

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 КК України.
- 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Експерта може залучити:

- сторона обвинувачення – за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого;
- сторона захисту – на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової;
- слідчий суддя – за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

За загальним правилом залучення експерта відбувається без рішення суду. Винятком є *примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи, що здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду* (ч. 3 ст. 242 КПК України).

У разі необхідності ***отримання зразків для проведення експертизи***, вони відбираються стороною, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею, в порядку, визначеному ст. 245 КПК України. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК України).

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

ПИТАННЯ 66. Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття та види

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246 КПК України).

Види негласних слідчих (розшукових) дій:

1. В залежності від ступеня тяжкості вчиненого злочину:

– негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (статті 260–262, 264, 267, 269, 270–272, 274 КПК України);

– негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину (ч. 2 ст. 264, ст. 268 КПК України);

2. За процесуальною підставою здійснення негласних слідчих (розшукових) дій:

– негласні слідчі (розшукові) дії, які здійснюються на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором;

– негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться на підставі постанови слідчого або прокурора (ч. 2 ст. 264 КПК України);

- негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно на підставі постанови прокурора (ч. 4 ст. 246 КПК України).

- негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться слідчим (ст. 266 КПК України).

3. За суб'єктом прийняття процесуальних рішень:

- слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором (ст. 260–264, 267–271, 274 КПК України);

- прокурором (ст. 271 КПК України);

- прокурором або слідчим, за погодженням з прокурором (ч. 1 ст. 250 КПК України);

- прокурором або слідчим (ч. 2 ст. 264 КПК України);

- прокурором або слідчим, за погодженням з керівником органу досудового розслідування (ст. 272 КПК України);

- керівником органу досудового розслідування, прокурором (ст. 273 КПК України);

- слідчим (ст. 266 КПК України).

4. Залежно від характеру і ступеня обмеження права особи на приватність:

- негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування (аудіо-, відео-контроль особи (ст. 260 КПК України); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

- інші негласні слідчі дії (статті 267 – 272, 274 КПК України).

Систему негласних слідчих (розшукових) дій складають:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);

- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України);

- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263

КПК України);

– зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);

– обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);

– установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

– спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);

– аудіо-, відео-контроль місця (ст. 270 КПК України);

– контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);

– виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);

– негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

ПИТАННЯ 67. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії

Умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій – якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя

за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення.

Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК України. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК України.

Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

- прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, - до вісімнадцяти місяців;
- керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, - до шести місяців;
- начальником головного, самостійного управління Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України,

головного управління, управління Міністерства внутрішніх справ України, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до дванадцяти місяців;

– Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, головою державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до вісімнадцяти місяців;

– слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому ст. 249 КПК України.

Протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Такі особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строк, передбачений ст. 253 КПК України, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси.

ПИТАННЯ 68. Аудіо-, відеоконтроль особи

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо.

Спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. *Приватним спілкуванням* вважається, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. *Втручанням у приватне спілкування* є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним

ПИТАННЯ 69. Накладення арешту на кореспонденцію та огляд і виїмка кореспонденції

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Кореспонденцією є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами (ч. 4 ст. 261 КПК України).

Накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді.

Після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим.

Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію.

У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол згідно з вимогами КПК України. У протоколі обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених ч. 2 ст. 262 КПК України. Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

ПИТАННЯ 70. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

– *контроль за телефонними розмовами*, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

– *зняття інформації з каналів зв'язку*, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку

мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ та органів безпеки. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

ПИТАННЯ 71. Зняття інформації з електронних інформаційних систем

Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України) – одержання інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання.

Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

ПИТАННЯ 72. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи

Обстеження публічно не доступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відео-контролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів

злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Мета проведення обстеження публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи:

1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;

2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;

3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;

4) виявлення осіб, які розшукуються;

5) встановлення технічних засобів аудіо-, відео-контролю особи.

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою, передбаченою в ч. 1 ст. 267 КПК України, проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України.

ПИТАННЯ 73. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації

місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводиться *на підставі ухвали слідчого судді*. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання.

Негласні слідчі (розшукові) дії, лише передбачені статтями 268 (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), 269 (спостереження за особою, реччю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України, дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

ПИТАННЯ 74. Спостереження за особою, реччю або місцем

Спостереження за реччю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за певною реччю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки,

перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Спостереження за особою проводиться на підставі ухвали слідчого судді. За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис.

Негласні слідчі (розшукові) дії, лише передбачені статтями 268 (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), 269 (спостереження за особою, річчю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

ПИТАННЯ 75. Аудіо-, відеоконтроль місця

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Аудіо-, відеоконтроль місця проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

ПИТАННЯ 76. Контроль за вчиненням злочину

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних

даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та *проводиться в таких формах:*

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством.

Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України зобов'язаний:

1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;

2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів. Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього Кодексу.

ПИТАННЯ 77. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за

погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

ПИТАННЯ 78. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), полягає в діях слідчого чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно не доступних місцях.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами цього Кодексу, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

ПИТАННЯ 79. Доказування в стадії досудового розслідування

Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Однак із цього правила є одне виключення. До внесення відомостей в ЄРДР у невідкладних випадках може бути проведена така слідча (розшукова) дія як огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Ця стадія має свої особливості:

1) має свої самостійні завдання, які впливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), а саме захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура;

2) чітко окреслені межі в системі кримінального процесу – з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до винесення рішення, яким завершується провадження розслідування;

3) свій зміст та свою процесуальну форму;

4) характеризується колом суб'єктів, які беруть в ній участь;

5) характеризується колом специфічних рішень, що можуть бути прийняті після закінчення досудового розслідування:

- закриття кримінального провадження;
- звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- звернення прокурора до суду з обвинувальним актом;
- клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

ПИТАННЯ 80. Доказування в стадії підготовчого провадження

Основне призначення стадії полягає в тому, щоб процесуально та організаційно забезпечити проведення судового розгляду відповідно до положень кримінального процесуального закону.

У стадії підготовчого провадження суд, як правило, не збирає нових або додаткових доказів. Оцінка доказів провадиться тільки з точки зору

можливості призначення судового розгляду (ч. 2 ст. 314 КПК України), тобто докази оцінюються з точки зору їх достатності для проведення такого розгляду. Однак слід зазначити, що при закритті кримінального провадження (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України) суд повинен оцінювати достовірність доказів.

ПИТАННЯ 81. Доказування в стадії судового розгляду

Судовий розгляд у кримінальному провадженні – це встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників кримінального провадження, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне і об'єктивне дослідження матеріалів кримінальних проваджень та постановлення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Здійснюється розгорнуте кримінальне процесуальне доказування та реалізуються всі засади кримінального провадження. У цій стадії суд виконує функцію судового розгляду, а прокурор, потерпілий, його представник – функцію обвинувачення. Функцію захисту здійснюють обвинувачений, його захисник і законний представник. Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (частини 3–6 ст. 22 КПК України). Такий розподіл функцій створює умови для всебічного, повного та об'єктивного дослідження судом за допомогою сторін обвинувачення та захисту всіх наявних доказів, з'ясування всіх обставин кримінального провадження і правильного його вирішення.

Під час судового розгляду суд зобов'язаний безпосередньо дослідити докази. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім деяких випадків (частини 1, 2 ст. 23 КПК України).

Суд досліджує не тільки наявні у кримінальному провадженні докази, зібрані органом досудового розслідування, прокурором та подані стороною захисту. Він має право за власною ініціативою або за клопотанням сторін здійснити судовий виклик певної особи, якщо встановить наявність достатніх

підстав вважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 134 КПК України).

Особливість доказування у стадії судового розгляду полягає у тому, що деяких випадках докази не досліджуються. Так, суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань (частини 3, 4 ст. 349 КПК України).

ПИТАННЯ 82. Доказування в стадіях апеляційного та касаційного провадження

Значення апеляційного провадження – полягає в тому, що воно:

- призначене для забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження;
- запобігає зверненню до виконання незаконних та необґрунтованих вироків та інших судових рішень;
- забезпечує виправлення порушень закону і помилок, допущених органами досудового розслідування та судом першої інстанції;
- є формою судового контролю за діяльністю суддів нижчої ланки та органів досудового розслідування.

У стадії апеляційного провадження відповідно до її завдань переважно провадиться перевірка та оцінка наявних у матеріалах кримінального провадження доказів. Апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених гл. 31 КПК України. За клопотанням учасників судового провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити

обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушенням.

Суд може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується (ч. 3 ст. 404 КПК України). Завдяки цьому гарантується реалізація в стадії апеляційного провадження засади змагальності сторін та свободи в поданні ними доказів і доведеності перед судом їх переконливості.

У стадії касаційного провадження відповідно до її завдань також переважно провадиться перевірка та оцінка наявних у матеріалах кримінального провадження доказів. Касаційний розгляд здійснюється з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених гл. 32 КПК України. Суд касаційної інстанції не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу (ч. 1 ст. 433 КПК України).

ПИТАННЯ 83. Доказування в стадії виконання судових рішень

Виконання вироку суду, ухвали слідчого судді, суду – завершальна стадія судового провадження. Виконати вирок суду або ухвалу слідчого судді, суду означає точно реалізувати приписи, які вирок (приписи) містять. Також суд розглядає питання про зняття судимості, яке постає перед ним після виконання вироку. Звернення та приведення в життя судового рішення про покарання слугує справі захисту громадян, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, забезпечує потерпілим відшкодування завданої правопорушеннями шкоди.

Момент набрання судовим рішенням законної сили залежить від того, підлягає чи не підлягає це рішення згідно із законом апеляційному або касаційному оскарженню, а якщо підлягає, – від реалізації учасниками кримінального провадження права на подання апеляційної або касаційної скарги.

ПИТАННЯ 84. Особливості доказування при провадженні дізнання

Дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Особливості досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання):

- не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою;
- не проводяться негласні слідчі (розшукові) дії;
- строк дізнання – до 1 місяця, а в разі складності провадження може бути продовжений до 2 місяців (п. 1 ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 294 КПК України).

Слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше 25 днів після повідомлення про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів:

- проект рішення про закриття кримінального провадження;
- проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру;
- клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК України.

У разі необхідності прокурор має право самостійно оформити вищезазначені процесуальні документи.

ПИТАННЯ 85. Особливості доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

Згідно з ч. 2 ст. 484 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, у тому числі якщо кримінальне провадження

здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх має свої особливості.

Згідно з ст. 394 КПК України, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування.

Затримання і тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, які зазначені в ст. 177 КПК України. Про затримання і взяття під варту негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють (ст. 213 КПК України).

Участь захисника є обов'язковою. А за необхідності запрошується педагог чи психолог, а у разі необхідності – лікар.

Виклик неповнолітнього підозрюваного здійснюється через його батьків або інших законних представників.

Допит неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день (ч. 2 ст. 226 КПК України).

Також необхідно врахувати обставини, що характеризують неповнолітнього після вчинення ним кримінального правопорушення. Вони повинні мати важливе значення при вирішенні питання судом про доцільність призначення покарання у вигляді позбавлення волі або про можливість застосування відстрочки виконання вироку чи умовного засудження.

ПИТАННЯ 86. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

Згідно з ст. 485 КПК України, до обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх належить:

– повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру.

За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

– умови життя та виховання неповнолітнього;
– наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Вік неповнолітнього встановлюється за документами, в яких зазначена дата його народження, - за паспортом чи свідоцтвом про народження. У разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів цивільного стану, довідок ОВС за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо. У разі неможливості встановити вік неповнолітнього за документами призначається судово-медична експертиза (п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України). При цьому днем народження вважається останній день року, зазначеного у висновку експерта. Якщо у цьому висновку визначено максимальний і мінімальний вік, то днем народження слід вважати останній день року народження, що відповідає мініимальному віку.

Для стану здоров'я неповнолітнього мають бути допитані як свідки його батьки або особи, які їх замінюють (опікун, піклувальник), про те, чи не хворів неповнолітній тяжкими хворобами, чи не має у нього психічних або фізичних вад, які його здібності щодо логічного мислення, чи не відстає він у розвитку від однолітків. Якщо неповнолітній перебував на обліку у зв'язку з

психоневрологічним захворюванням або перебував у лікарні, слід витребувати відповідні медичні документи.

У випадках, одержання даних, що свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічним розладом, необхідно з'ясувати рівень його розумової відсталості в порівнянні з рівнем розвитку осіб такого ж віку. Потрібно також з'ясувати, рівню розвитку якого віку відповідає фактичний розвиток неповнолітнього.

Повинні бути з'ясовані умови життя і виховання неповнолітнього, тобто встановлені факти, що стосуються як сімейно-побутових умов, так і найближчого оточення.

При дослідженні умов життя і виховання неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) належить з'ясувати (ст. 487 КПК України):

- склад сім'ї неповнолітнього;
- обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї;
- обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками;
- зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом, роботою.

Якщо неповнолітній на момент вчинення кримінального правопорушення не навчався і не працював, потрібно з'ясувати причини такого становища, скільки часу це тривало і чому.

Необхідно встановити чи не вчинене кримінальне правопорушення з участю дорослих, оскільки це має значення для покарання неповнолітнього, для виявлення та усунення причин і умов, що сприяли його вчиненню.

При цьому слід мати на увазі, що злочин, передбачений ст. 304 КК, вважається закінченим з моменту здійснення дорослим дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, і він повинен притягуватися до кримінальної відповідальності незалежно від наслідків його злочинних дій щодо неповнолітнього. Якщо в діях дорослого немає ознак втягнення

неповнолітнього у злочинну діяльність, він повинен нести відповідальність за співучасть.

ПИТАННЯ 87. Особливості доказування у кримінальному провадженні, щодо застосування примусових заходів медичного характеру

Положення ст. 505 КПК України зобов'язує слідчого під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановити:

- час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;
- вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;
- наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;
- поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення і після нього;
- небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;
- характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням.

Предмет доказування під час досудового розслідування щодо застосування примусових заходів медичного характеру має низку особливостей, що впливають зі ст. 91 КПК України, яка визначає коло обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. По-перше, в цій статті не ставиться питання про винуватість обвинуваченого у вчиненні

кримінального провадження, а йдеться про вчинення певною особою суспільно небезпечного діяння. По-друге, найважливіше значення має питання про наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування.

Обов'язкова участь захисника, причому захисник допускається з моменту встановлення факту наявності у особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності (п. 5 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Заява особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, про відмову від захисника не має ніякого юридичного значення й не є обов'язковою для слідчого та суду.

При кримінальному провадженні обов'язковою є також участь законного представника особи, щодо якої воно проводиться. При цьому участь законного представника не змінює участі захисника.

Запобіжні заходи до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, передбачені ст. 508 КПК України лише два запобіжні заходи:

- передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї при обов'язковому лікарському нагляді;
- поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку такої особи.

Право на застосування таких запобіжних заходів належить слідчому судді, суду.

Однією з особливостей кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язкове проведення психіатричної експертизи.

Досудове розслідування по такій категорії кримінальних проваджень закінчується закриттям даного провадження або складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

ПИТАННЯ 88. Особливості доказування у кримінальному провадженні, що становлять державну таємницю

Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводиться з дотриманням вимог Конституції України, КПК, Законів України «Про державну таємницю», «Про інформацію», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», міжнародних договорах та інших нормативно-правових актах.

Інформація вважається таємною з часу опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, є єдиною формою реєстрації цих відомостей в Україні. Такий Звід відомостей формується СБУ на підставі рішень державних експертів з питань таємниць. Чинним на сьогодні є Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом СБУ від 12 серпня 2005 р. № 440.

Процесуальні рішення, що приймаються компетентними особами, не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю (ч. 2 ст. 517 КПК України). Відповідно до ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду.

Згідно з ч. 3 ст. 517 КПК України до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи:

- які мають допуск до державної таємниці відповідної форми;
- та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв.

Підозрюваний, обвинувачений може брати участь у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, лише після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну інформацію.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику *забороняється* робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого *забороняється* робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

ПИТАННЯ 89. Особливості доказування при здійсненні провадження щодо окремої категорії осіб

Особливий порядок кримінального провадження здійснюється стосовно осіб, зазначених у ст. 480 КПК України, зокрема:

- народного депутата України;
- судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;
- кандидата у Президенти України;
- Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати;
- депутата місцевої ради;
- адвоката;
- Генерального прокурора України, його заступника.

Застосування особливого порядку кримінального провадження означає, що стосовно зазначених вище осіб, кримінальне провадження здійснюється за

загальними правилами, встановленими КПК України, із урахуванням низки особливостей, а саме:

- особливий порядок повідомлення про підозру (щодо всіх категорій осіб перелік наведено у ст. 480 КПК України);
- затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту (щодо судді, народного депутата України);
- обшуку, огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи (щодо народного депутата України).

ПИТАННЯ 90. Використання у доказуванні міжнародної правової допомоги

Відповідно до ст. 542 КПК України *міжнародне співробітництво* – діяльність уповноважених органів під час кримінального провадження, що полягає у застосуванні необхідних заходів з метою надання міжнародної допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків.

Організацію з надання міжнародної допомоги здійснюють компетентні органи суверенних держав. До уповноважених (центральных) органів в Україні відповідно до ст. 545 КПК України відносяться Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

З метою підтримки органів юстиції може використовуватися допомога національних центральных бюро (НЦБ) Інтерполу.

Якщо під час кримінального провадження виникла необхідність у проведенні на території іншої держави огляду, допиту чи інших процесуальних дій, передбачених КПК України, то слідчий, прокурор чи суд

України, у провадженні якого знаходяться матеріали кримінального провадження, надсилає на ім'я уповноваженого (центрального) органу України запит про необхідність у здійсненні міжнародної допомоги.

У міжнародних договорах про правову допомогу запит про правову допомогу називається дорученням, вимогою чи проханням.